

Steden in nood

De oude wijken in de grote steden verpauperen. Jonge gezinnen met een goed inkomen trekken eruit weg. De overblijvende bewoners vormen een vreemd mengelmoeisje van bejaarden, gastarbeiders en jongeren.

De gastarbeiders zijn uiterst mobiel en vertrekken na enige tijd weer. De jongeren ook. Ze gaan meer verdienen en trouwen. Daarna verhuizen ze naar de voorsteden. De bejaarden zijn immobiel en blijven.

Herstructurering van de oude wijken door de overheid is een moeizaam proces. De actiegroepen van de jongeren vormen een remmende kracht. De huiseigenaren doen niets aan verbetering van de deplorabele woningen. Daarvoor is de huuropbrengst te laag. De jongeren doen niet veel aan de woningen, omdat ze toch niet van plan zijn lang in de wijk te blijven. De bejaarden ontbreekt het doorgaans aan geld en activiteit.

Het aftakelingsproces gaat gepaard met een verslechterend voorzieningenniveau. Door het vertrek van de gezinnen met kinderen raken de scholen onderbezet. Het resultaat is opheffing en samenvoeging. De weinige kinderen, die nog in de wijken overblijven, hebben een groot gebrek aan speelruimte. De nauwe straten staan vol geparkeerde auto's. Na enige tijd zijn de resterende wijkvoorzieningen nog slechts gericht op enkele bevolkingsgroepen.

De jonge gezinnen, die zijn vertrokken, veroorzaken nieuwe problemen in de randgemeenten. Voor hun werk, het onderwijs voor de kinderen, schouwburgbezoek enz. zijn de nieuwe inwoners vaak toch weer aangewezen op de grote stad. De vervoersstromen naar de stad, werken — met name in het spitsuur — een inefficiënt gebruik van de infrastructuur in de hand. Een bijkomend nadeel van de suburbanisatie is, dat de recreatieve waarde van het groene hart van de Randstad sterk wordt aangetast.

De achtereenvolgende kabinetten, verblind door diverse verouderde nota's, sloegen deze ontwikkelingen niet alleen met lede ogen gade, maar versterkten de schadelijke processen zelfs. De woningpolitiek heeft een consequente aanpak van de stadsvernieuwing verhinderd. De werkgelegenheidspolitiek werkt remmend. Terwijl basisindustrieën de steden al hebben verlaten en de werkloosheid stijgende is, worden allerlei rijksdiensten uit de Randstad verplaatst. De selectieve investeringsregeling zal de problemen nog verergeren.

Het bovenstaande beeld is de sombere teneur van een nota, die is uitgegeven door de directeuren van stadsontwikkeling in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. De nota met als titel, *De grote stad als probleemgebied*, is bedoeld als bijdrage tot de discussie over een derde nota over de ruimtelijke ordening 1).

De directeuren constateren aan het slot van hun betoog dat het model van de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland*, dat een landelijk sterk gespreid verstedelijkingspatroon (de gebundelde deconcentratie) voorstaat, geen realiteit is geworden. In plaats daarvan is in de Randstad een proces van suburbanisatie op gang gekomen dat hoge maatschappelijke kosten met zich brengt.

De nota eindigt met een aantal te bestuderen aanbevelingen. Volgens de directeuren moet de Randstad als geheel mogelijkheden bieden voor vernieuwing van de vier grote steden. Dit impliceert dat aan verdere verstedelijking — nodig door de toenemende ruimtebehoefte van een overigens stagnerende bevolking — van de Randstad niet is te ontkomen. Verder zal er een verkeers- en vervoersplan met sterke prioriteit voor het openbaar vervoer moeten worden opgesteld. Tenslotte vinden de directeuren dat ten behoeve van de recreatie van de stadsbevolking een bewust beleid moet worden gevoerd voor het openhouden van gebieden met grote landschappelijke waarde.

De nota bevat geen kwantitatieve gegevens over de geschetste problemen. De lezer moet het doen met formuleringen als „een groot percentage”, „een deel” enz. Cijfers over het bestand aan verouderde woningen en de bevolkingsopbouw ontbreken. Aan kostenramingen voor de oplossing van de problemen komt men helemaal niet toe. Dat is jammer, maar het neemt niet weg, dat de directeuren van stadsontwikkeling een boeiend en vlot geschreven discussiestuk op tafel hebben gelegd.

Wim Franckena

1) *De grote stad als probleemgebied* is in mei jl. verschenen. Uit recente verklaringen door leden van het Kabinet-Den Uyl over de problematiek van de oude wijken, lijkt men te kunnen opmaken, dat er voor de gemeenten betere tijden gaan aanbreken.

Inhoud

<i>W. D. Franckena:</i> Steden in nood	761
Column Terug naar school, door Prof. Dr. F. Rogiers	763
<i>Drs. G. H. Terpstra:</i> De vakbeweging in Suriname	764
<i>Drs. A. M. Dierick:</i> Monetaire ontwikkeling in 1972 (II), met naschrift door Dr. C. J. Rijnvos	767
<i>Drs. R. Iwema:</i> Catalectische beschouwingen over welvaart (I). Behoeft, begeerte en welvaart	769
Notitie Weinig ambtenaren en veel inflatie, door W. D. Franckena	771
Maatschappijspiegel De SER; opnieuw een klap op de kop van Jut, door Prof. Dr. J. H. Buiter	772
Ingezonden Huisvrouwenloon of niet?, door Prof. M. W. Visser, met naschrift door Drs. M. Bruyn-Hundt	773
Belgische Kroniek Inflatie - en nog wat anders, door W. Naessens	775
Boekennieuws Prof. Dr. M. A. G. van Meerhaege: Internationale economie, door Drs. G. J. Lanjouw	776
Tomas Frejka: The future of population growth, door Ir. R. van Hasselt	778
Mededeling	780

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: W. D. Franckena

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut
Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Terug naar school

Met de slogan „terug naar school” pakken de grote distributiebedrijven uit om ouders en kinderen aan te zetten zich voor te bereiden op het nieuwe schooljaar 1973-1974. Het is inderdaad begin september dat de ongeveer 240.000 personeelsleden van het onderwijs (onderwijzend, wetenschappelijk, administratief en hulppersoneel) opnieuw moeten starten met het productieproces van leerstof en vorming bijbrengen aan ongeveer 2,4 à 2,5 mln. leerlingen en studenten (de hogere onderwijsinstellingen starten wel in oktober, maar de tweede examentijd vraagt zorgen in september).

In juni-juli kende men in de Belgische politiek inmiddels enkele ogenblikken van hoogspanning door datzelfde onderwijs, in het bijzonder door zijn organisatie en financiering. Het is wel een feit dat zware inspanningen gevraagd worden van de gemeenschap en dat er twijfel bestaat omtrent het rationele van deze offers, als men bemerkt in welke verouderde structuren en gebouwen de onderwijsproductie moet worden doorgevoerd. De politieke akkoorden en de nieuwe onderwijswetten, die daaruit voortvloeiden, moeten dienen om a. de schoolvrede te handhaven, b. een betere financiering van het vrij onderwijs te waarborgen en c. een eerste stap te zetten in de richting van een verplichte rationalisatie, waarbij de concurrentie tussen de onderwijsnetten niet op kosten van een verdere leerlingenoorlog zou worden voortgezet, met het onvermijdelijke gevolg dat het niveau

Tabel. Vergelijking van behoeften en potentieel in 1975

Aard der afgestudeerden	Verschil behoeften en voorraad	Voorraad 1975 in % van de beroepsbevolking
Universitair	- 100	3,2
Hoger technisch	- 14.000	2,7
Hoger secundair (algemeen vormend)	- 30.400	4,3
Secundair technisch A2	+ 21.600	2,5
Lager secundair en technisch A3	+ 86.000	18,5
Middelbaar en lager normaal	- 29.100	5,1
	+ 34.000	36,3

Bron: Planbureau (speciale studie „Bevolking en werkgelegenheid”).

van het onderwijs eronder zou lijden. En dit zou echt jammer zijn, omdat de kwaliteit van de toekomstige beroepsbevolking er ernstig door beïnvloed zou kunnen worden.

Voor 1974 voorziet men dat de rijksuitgaven voor onderwijs nagenoeg Bfr. 100 mrd. zullen bedragen. In het licht van dergelijke sommen moet de vraag worden opgeworpen of het nut wel groot genoeg is. Berekeningen over de economische bijdrage van het onderwijs, gesteund op de methode van Ed. Denison (*Why growth rates differ*), wijzen uit dat de opvoering van de scholingsgraad van de Belgische beroepsbevolking voor de periode 1962-1970 verantwoordelijk is voor bijna 20% van de groei verwezenlijkt in die periode (voor de periode 1950-1962 vond Denison 14%). Overigens moeten we hier nog aan toevoegen dat de geïncorporeerde wetenschappelijke en technische kennis — die toch ook als een produkt van het onderwijs moet worden geïnterpreteerd — eveneens aansprakelijk is voor ongeveer 20% van de groei. In totaal hebben we dus dat de groeivoet voor ongeveer 40% wordt verwezenlijkt door de inspanningen die gedaan worden voor het onderwijs. Dit is ontgezegelijk een uitstekend resultaat en pleit voor de voortzetting van de investeringen in de mensen, via het onderwijs. Ik weet wel dat economische groei in sommige kringen erg in opspraak werd gebracht, maar het is nog geen absoluut „vuil” woord en de noodzaak van groei blijft bestaan.

Er zijn evenwel schaduwzijden, waarvan een paar bijzondere aandacht verdienen. In de eerste plaats moet erop worden gewezen dat de productiecyclus van het onderwijs beëindigd wordt in juni-juli, waarbij er, in België, gemiddeld ongeveer 100.000 jongeren (van 15 tot 25 jaar) als „afgewerkte” produkten op de arbeidsmarkt komen (gemiddelde voor de periode 1970-1975). Per jaar stelt men ongeveer 80.000 vervangingsjobs en 20.000 bijkomende arbeidsplaatsen vast, maar deze komen vrij gespreid over een heel jaar. Het is dus wel interessant te wijzen op oneven-

wichtigheid in de timing: de jonge arbeidskrachten komen vrij in juli-augustus, maar het bedrijfsleven kent ongeveer een continue vervanging en aanwerving. Dit verschijnsel verklaart voor een groot gedeelte de hoge werkloosheidscijfers van de jongeren aan het einde van het jaar. Mijn vraag is: is de opvatting over het schooljaar niet nader te onderzoeken? Moet men niet komen tot een gewijzigde (gesplitste) productiecyclus in het onderwijs?

Een andere bron van onevenwichtigheid ligt besloten in het verschil tussen de vraag naar en het aanbod van geschoolde arbeidskrachten. De voorbereidende werkzaamheden van het Plan 1971-1975 m.b.t. de voorraad afgestudeerden en de vraag naar gekwalificeerd personeel leverde de resultaten op als weergegeven in de tabel.

Uit deze tabel blijkt dat er op universitair niveau en globaal beschouwd evenwicht is (hetgeen niet wegneemt dat er voor bepaalde richtingen wel degelijk knelpunten kunnen optreden, o.a. wijsbegeerte en letteren, psychologie en pedagogie, politieke en sociale wetenschappen, waarvoor overschotten worden verwacht; evenwicht voor rechten, economie en landbouw). Voor hoger technisch afgestudeerden zou er een overschot kunnen optreden van ca. 14.000; het algemeen vormend onderwijs zou een overproductie van 30.400 opleveren, terwijl ook de gediplomeerden van het normaal onderwijs plaatsingsmoeilijkheden zouden kennen. Daarentegen zou men grote tekorten voor technisch gevormde arbeidskrachten ontmoeten.

Dit beeld ziet er bepaald niet zo rooskleurig uit en zal met zich brengen dat het evenwicht op de arbeidsmarkt slechts tot stand zal kunnen komen wanneer jonge mensen taken zullen aanvaarden met een lager beroepsprofiel. De enorme groei van de studentenbevolking in het universitair en hoger niet-universitair onderwijs, gepaard gaande met de hoge graad van mislukkingen in het eerste jaar, doet de vraag opduiken: kunnen wij verder iedereen zonder ernstige beperking toelaten naar elke vorm van hoger onderwijs?

Het blijkt wel nodig te zijn te onderstrepen dat onze onderwijspolitiek een aantal strategieën zal moeten ontwikkelen opdat ze beter zou gaan beantwoorden aan de noden van de leerlingen en studenten.

De vakbeweging in Suriname

DRS. G. H. TERPSTRA *

Suriname kent momenteel vier vakcentrales, waarvan drie werkzaam zijn in het particuliere bedrijfsleven en één in de overheidssector. In het particuliere bedrijfsleven zijn dit de Progressieve Vakcentrale C'47, het Algemeen Verbond van Vakverenigingen in Suriname „De Moederbond” en de Progressieve Werknemers Organisatie PWO. Het overheids-personeel kan zich aansluiten bij de Centrale van Landsdienaren Organisaties (CLO).

Kort historisch overzicht van de vakbeweging

In de geschiedenisboeken wordt over het algemeen meer aandacht besteed aan keizers en koningen dan aan de gewone man. Dit geldt ook voor Suriname, waardoor er meer bekend is van allerlei gouverneurs dan van de vakbeweging. Zover mij bekend bestaat er geen geschreven geschiedenis van de vakbeweging in Suriname, waardoor dit artikel ongetwijfeld onvolkomenheden zal vertonen. Dit is des te meer het geval daar deze geschiedenis hoogstwaarschijnlijk veel ouder is dan algemeen wordt aangenomen. De Christelijke Onderwijzersbond bijvoorbeeld, die is aangesloten bij de CLO werd reeds in 1892 opgericht. In de beginjaren waren de organisaties meer gezelligheidsverenigingen dan vakorganisaties. Sommige organisaties speelden ook een rol bij de verkiezingen voor de Koloniale Staten in de vooroorlogse jaren. Onderwijzers en ambtenaren probeerden via de vakbeweging wel eens een zetel te bemachtigen.

Reeds in de jaren twintig en dertig echter is er herhaaldelijk sprake van stakingen, die worden geleid door meer of minder goed georganiseerde vakbonden. Vlak na de tweede wereldoorlog bijvoorbeeld is er gestaakt in de bauxietindustrie. Deze laatste staking werd geleid door Eliazar, één van de mede-oprichters van de NPS en van „De Moederbond”.

In de jaren tussen '46 en '48 werd in het licht van de komende onafhankelijkheid door pater Weidmann de Progressieve Werknemers Organisatie opgericht en door o.a. Eliazar en Pengel het Algemeen Verbond van Vakverenigingen in Suriname „De Moederbond”. Het Nederlandse organisatiepatroon werd hierbij heel sterk overgenomen. De PWO werd gekoppeld aan de Progressieve Surinaamse Volkspartij. Beide organisaties werden naar Nederlands voorbeeld opgericht voor katholieken. „De Moederbond” daarentegen bestond overwegend uit protestanten. Deze organisatie was politiek gezien gekoppeld aan de minderheid in de NPS vóór 1951 en met de gehele NPS na 1951. Door de slechte ervaringen met de koloniale politiek van de confessionele partijen, met name van Colijn in de jaren dertig, hebben de protestanten in Suriname zich qua organisatiebeginsel meer gericht op de PvdA en het NVV dan op de confessionele organisaties in Nederland. Na de grote stakingen in 1969 tegen het laatste kabinet-Pengel is uit „De Moederbond” de Progressieve Vakcentrale C'47 voortgekomen.

In de overheidssector bestonden er altijd veel bonden. Een belangrijke bond in de periode voor 1969 was de Algemene Bond van Overheidspersoneel. Tijdens de reeds genoemde stakingen tegen het laatste kabinet-Pengel hebben ook de overheidsbonden, waaronder de onderwijzers- en lerarenbonden, een grote rol gespeeld. In deze tijd ontstond de Centrale van Organisaties van Overheidspersoneel (COOP). Door ontevredenheid met het gevoerde beleid gingen de overheidsbonden in 1971 over tot de oprichting van de Centrale van Landsdienaren (CLO). De reeds eerder genoemde ABO is eveneens lid van de CLO.

De huidige situatie.

De meeste vakbonden in Suriname zijn bedrijfsbonden. De laatste jaren echter is er een ontwikkeling gaande naar bonden voor een gehele bedrijfstak. Dit is in zekere zin reeds het geval bij de banken, het levensverzekeringsbedrijf en in mindere mate ook bij de metaal- en houtindustrie. De diverse centrales proberen zoveel mogelijk bonden te bewegen zich aan te sluiten bij een centrale. C'47 heeft 31 aangesloten organisaties, waarvan de belangrijkste opereren bij het bauxietbedrijf Suralco, de suikerplantage Mariënborg, het Bureau Waterkrachtwerken en het landbouwbedrijf in Wageningen.

Bij „De Moederbond” zijn 34 bonden aangesloten. De belangrijkste bonden zijn werkzaam bij Bruijnzeel, Billiton, de banken, het levensverzekeringsbedrijf en de OGEM (gas en elektriciteit). De PWO heeft 20 bonden aangesloten, die voornamelijk opereren in de dienstensectoren, o.a. de handel.

Volgens ruwe berekeningen is voor de gehele particuliere sector van het bedrijfsleven ongeveer 30% georganiseerd. Uiteraard varieert deze organisatiegraad per bedrijf. Globaal kan men zeggen, dat de organisatiegraad hoger is, naarmate het bedrijf groter is.

De verdeling van de georganiseerden in de particuliere sector over de drie centrales schat ik ongeveer als volgt: C'47 50% à 55%; „De Moederbond” 30% à 40% en de PWO 10% à 15%.

In de overheidssector is alleen de Centrale van Landsdienaren Organisaties (CLO) werkzaam. Met uitzondering van o.a. de bonden voor de politie en de verpleegkundigen zijn bijna alle bonden in deze sector aangesloten bij de CLO, inclusief de bonden werkzaam in de sector van het bijzonder onderwijs (EBG en RK).

* De auteur is economisch medewerker bij het CNV.
1) Dit is het jaar waarin de blanke bovenlaag de NPS verliet en de SDP oprichtte.

De CLO tracht alle bestaande bonden per ministerie te laten opgaan in een federatie voor dat ministerie, hetgeen reeds is gelukt voor het ministerie van Opbouw en het ministerie van Openbare Werken. Tevens zijn er reeds federaties voor het gehele onderwijs, de belastingambtenaren en de middelbare en hogere ambtenaren.

Bij de CLO zijn 14 bonden en federaties aangesloten. Indien men de bonden van de federaties meetelt, komt men op een totaal van 56 bonden. Hoogstwaarschijnlijk is ongeveer de helft van het totale overheidspersoneel georganiseerd in bij de CLO aangesloten organisaties.

De doelstellingen van de vakbeweging

Alle vier vakcentrales en de aangesloten organisaties proberen de belangen van de werknemers te behartigen door het afsluiten van cao's en arbeidsvoorwaardenregelingen. Dit is met name in de laatste jaren bij bijna alle grote en middelgrote bedrijven gelukt. Daarnaast wordt gezamenlijk getracht nationale problemen op te lossen, o.a. de werkgelegenheid bij Mariënborg en het gebrek aan sociale voorzieningen in Suriname.

Toch bestaan er tussen de centrales zeer belangrijke verschillen, die naar mijn mening de laatste tijd wel kleiner worden. Deze verschillen houden voornamelijk verband met de visie van de diverse centrales op het meest wenselijke ontwikkelingsbeleid, en de daarmee verband houdende relaties met politieke partijen. Dit verschil in visie heeft een grote rol gespeeld bij het ontstaan van C'47 en CLO na de grote stakingen in 1969. Deze verschillen zijn historisch als volgt gegroeid.

Voor het realiseren van de onafhankelijkheid van Suriname na de tweede wereldoorlog werd bewust gekozen voor een combinatie van sociale en politieke actie. De oprichters van „De Moederbond” waren allen zeer actief in de NPS. Mede met behulp van de vakbeweging slaagden Pengel en anderen erin de NPS om te bouwen van een „maatschappelijke bovenlaag”-partij tot een voornamelijk Creoolse volkspartij. Sinds deze wijziging in de partij bestond er een zeer duidelijke band tussen de NPS en „De Moederbond”. De politiek zeer actieve Pengel bleef ook tijdens zijn ministerpresidentschappen voorzitter van „De Moederbond”. Het door Nederland gestimuleerde en door de Surinaamse regering uitgevoerde ontwikkelingsbeleid is door deze duidelijke koppeling van de vakbeweging aan de grootste regeringspartij niet alleen voor Suriname, maar ook voor „De Moederbond” van grote invloed geweest. Immers, voor het aantrekken van buitenlands kapitaal moest de Surinaamse regering zorgen voor een goed investeringsklimaat. Een actieve vakbeweging werd in dit kader niet wenselijk geacht. Langzamerhand ontstond een situatie, waarbij de regering „De Moederbond” gebruikte om de vakbeweging in toom te houden. In de jaren zestig begonnen steeds meer bonden te klagen dat hun centrale hen tegenwerkte, vooral bij staatsbedrijven en bij de grote buitenlandse bedrijven. Geleidelijk aan werd „De Moederbond” zo een de arbeiders tegenwerkende organisatie. Daar de PSV-politiek nooit een grote invloed heeft gekregen, heeft de PWO dit proces niet meegeemaakt. Doordat echter een duidelijke alternatieve visie op het ontwikkelingsbeleid ontbrak heeft de PWO deze politiek onafhankelijke positie nooit uitgebuit. De PWO bleef daardoor een relatief kleine centrale.

Stagnerende economie

Door het stagneren van de economie sinds 1967 werd het voor de regering steeds moeilijker de vakbeweging rustig te houden. Steeds meer ging de regering over tot het overplaatsen van in de vakbeweging actieve werknemers, zowel bij het onderwijs, het overheidsapparaat, als de staatsbedrijven. Dit steeds meer gebruikte middel was de druppel die in 1969

de emmer deed overlopen. Grote algemene stakingen leidden tot het aftreden van het kabinet-Pengel 2). Tevens vormden veel bonden nieuwe vakcentrales, nl. C'47 voor het particuliere bedrijfsleven en de CLO voor het overheidspersoneel. Deze beide centrales hebben zowel op het gebied van de visie als persoonlijke bindingen duidelijk relaties met de in de PNR politiek georganiseerde nationalistische beweging. Ook nu weer wil deze groep door gezamenlijke sociale en politieke actie de ontwikkeling van de Surinaamse bevolking op gang brengen. Deze geconcentreerde actie werd ook in West-Europa toegepast in het verleden, bijv. LABOUR-TUC, SDAP-NVV.

Na 1969 is „De Moederbond” door de slechte ervaringen in het verleden, een groot voorstander geworden van een duidelijke scheiding tussen vakbeweging en politiek. Doordat het echter steeds duidelijker wordt dat het ontwikkelingsbeleid in Suriname in principe onjuist is, is de kans groot dat ook „De Moederbond” steeds meer op de lijn gaat zitten van de nationalistische vakcentrales. Het kiezen van een nationalist tot secretaris van „De Moederbond” is hiervoor een duidelijke indicatie, terwijl ook het stopzetten van het werk in de Commissie van Arbeid genoemd kan worden in dit verband. De nationalist hebben namelijk nooit willen meewerken aan de door minister-president Pengel naar Nederlands voorbeeld ingestelde Commissie van Arbeid, waarin werkgevers en werknemers samen de overheid moesten adviseren over wetsontwerpen die de arbeidersbelangen raken.

Mede onder invloed van de ideeën van de CLAT in Zuid-Amerika is er ook binnen de PWO geleidelijk sprake van een verschuiving in de richting van de nationalistische denkwijze. In dit kader lijkt een grotere samenwerking tussen de vier vakcentrales op basis van de nationalistische ideeën zeker mogelijk.

Op de 1-mei-bijeenkomst van vorig jaar stelde de voorzitter van C'47 — Bruma — reeds voor een Raad voor de Arbeid op te richten, waarin alle centrales zouden moeten samenwerken. Volgens berichten in *De Ware Tijd* van 12 december 1972 zijn de vakcentrales nu bezig een gezamenlijk programma te ontwikkelen. Deze grotere eenheid wordt misschien nog in veel sterkere mate bevorderd door het steeds meer repressieve optreden van de Surinaamse overheid tegen de vakbeweging. De stakingen worden, na een gerechtelijke procedure, die aanhangig wordt gemaakt door de overheid of de betreffende bedrijven in bijna alle gevallen door de rechter verboden. Tevens is de overheid bezig met een nieuwe regeling voor de vakbeweging, die de overheid meer bevoegdheden moet geven op te treden onder meer op het terrein van stakingen. De jongste douane-staking, die doorging ondanks een gerechtelijk verbod en tuchtstraffen van de betreffende ministers, leidde tot een nieuwe confrontatie tussen de regering en de gehele vakbeweging. De inzet was daarbij in feite het te voeren ontwikkelingsbeleid in Suriname.

De vakbeweging kiest nu reeds in belangrijke mate voor een alternatief beleid. Hoogstwaarschijnlijk krijgt deze groep steeds meer invloed in de vakbeweging, al zijn er ook krachten bezig die de vakbeweging weer „op het oude spoor” willen zetten. Het American Institute of Free Labour Development werkt ook in Suriname duidelijk in deze richting. Het spreekt vanzelf dat dit de Surinaamse regering niet onwelgevallig is.

De internationale contacten

„De Moederbond” is aangesloten bij het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen. Via deze Internationale

2) De oude door Pengel verslagen maatschappelijke bovenlaag heeft hierbij ook een belangrijke rol gespeeld.

bestaan er contacten met het NVV. De PWO is lid van het Wereld Verbond van de Arbeid, waarbij ook het NKV en het CNV zijn aangesloten.

Financiële bijstand en technische hulp vanuit de Nederlandse vakbeweging is sterk gericht geweest op de internationaal gelijk georganiseerde vakbonden in Suriname. C'47 en CLO zijn niet bij een Internationale aangesloten.

Het alternatieve beleid

De nationalistische beweging in Suriname streeft onder meer met behulp van de in 1960 opgerichte Partij Nationalistische Republiek (PNR) en door middel van de beide vakcentrales C'47 en CLO naar een ontwikkeling van Suriname op Surinaamse wijze.

Politiek vertaald betekent dit een streven naar onmiddellijke politieke onafhankelijkheid, waardoor dan tevens de emigratie beter in de hand kan worden gehouden uit Surinaams belang. Cultureel wordt een grote nadruk gelegd op de eigen Surinaamse cultuur. Een belangrijke rol heeft in dit kader gespeeld de culturele vereniging „Wie eegie sannie”. In het Nederlands vertaald betekent dit „dat wat van ons zelf is”.

Sociaal-economisch pleit men voor een ontwikkelingspolitiek, die meer aansluit bij de Surinaamse noden en de Surinaamse mogelijkheden. De huidige, mede door Nederland geïnspireerde, ontwikkelingspolitiek sluit naar hun mening in het geheel niet aan bij de Surinaamse problemen. De belangrijkste bezwaren tegen het tot nu toe gevoerde beleid zijn:

- economisch worden slechts de voor buitenlanders interessante sectoren ontwikkeld zoals bauxiet, bananen, terwijl aan de Surinaamse sector niets wordt gedaan;
- sociaal ontstaan grote spanningen tussen de werknemers in deze sectoren en de grote massa van de bevolking, die in de Surinaamse sectoren werken of werkloos zijn;
- de afhankelijkheid van het buitenland wordt steeds groter, o.a. door de schuldenlast;
- bij de hulpverlening wordt teveel uitgegaan van Nederlandse normen.

Dit laatste heeft geleid tot het opzetten van projecten met Nederlands of Europees (EG) kapitaal, die door de hoge lasten voor de plaatselijke bevolking niet exploitabel zijn. Hierbij speelt een rol dat Suriname wel gelden ineens kan krijgen, maar veel moeilijker of helemaal niet bijdragen in de exploitatie.

Bekende voorbeelden in dit kader zijn de markt te Paramaribo, het scholingsinstituut van de vakbeweging zowel in Suriname als op de Ned. Antillen en een woningbouwproject voor ex-lepralijders. De voor Nederlandse begrippen lage huur van deze woningen bleek bijna 60% van de uitkeringen van de toekomstige bewoners te bedragen, die daardoor minder enthousiast bleken te zijn. Deze fouten worden mede veroorzaakt doordat wel met Nederlandse technische adviseurs wordt gewerkt, maar in veel mindere mate met beschikbare Surinaamse krachten.

Sociaal-economisch bestuur

Ook op sociaal-economisch bestuurlijk gebied is dit in feite het geval geweest met de instelling van de Commissie van Arbeid. In een land waarin de regering en de werkgevers grote moeite hebben met het erkennen van de vakbeweging als onderdeel van de maatschappij hebben dergelijke commissies nog weinig zin. Onze Stichting van de Arbeid en de Sociaal-Economische Raad zouden indien deze waren opgericht in 1920 ook niet optimaal gefunctioneerd hebben.

Deze kritiek wordt in zekere zin gedeeld door de president van de Centrale Bank van Suriname die in zijn verslag over 1968 stelde dat het tot nu toe gevoerde beleid nog niet ten

volle heeft geleid tot een begin van zelfstandige groei. „Een omschakeling naar meer investeringen in landbouw- en industriebedrijven is evenwel vereist voor een snellere opvoering van de nationale produktie en de werkgelegenheid en ter vermindering van de economische en financiële afhankelijkheid van het buitenland” 3).

Het alternatieve beleid moet gericht zijn op het scheppen van werkgelegenheid, met name in de Surinaamse sectoren zoals de klein-landbouw, de bouwnijverheid en de arbeidsintensieve klein-industrie. In kringen van de nationalisten wordt hierbij sterk gedacht aan een coöperatieve opzet.

Gelet op de zeer hoge invoer van allerlei voedsel- en industriële producten zijn hiervoor zeker mogelijkheden aanwezig. Waarom moet Suriname ananas in blik, sinaasappelsap, pinda's, uien, bezemstelen e.d. importeren, terwijl de klein-landbouw grote problemen heeft? Waarom moet Suriname overhemden, paperclips, pannotjes, spijkers e.d. importeren, terwijl duizenden werkloos zijn? Waarom moet Suriname hout exporteren, terwijl er duizenden krotten zijn? Deze invoer en uitvoer vindt alleen plaats omdat al de financiële middelen worden gestopt in voor het buitenlands kapitaal interessante sectoren. Het stimuleren van de klein-landbouw, de klein-industrie en de bouwnijverheid vergt daarentegen aanmerkelijk minder kapitaal, terwijl de werkgelegenheid wordt gestimuleerd 4).

De financiële middelen voor dit proces zijn te vinden door een politiek gericht op hogere belastingen voor hoge inkomenstrekkers, terwijl ook de buitenlandse bedrijven meer zouden moeten bijdragen. Een belangrijke mogelijkheid is ook het gebruik van gelden die nu via de in buitenlandse handen zijnde banken en verzekeringsmaatschappijen het land verlaten. Nationalisatie of onder strenger toezicht stellen van deze financiële instellingen is hiertoe noodzakelijk. De buitenlandse belangen en de huidige politieke en economische macht bezittende klassen verzetten zich hiertegen. De kans van een nieuwe confrontatie tussen deze beide groepen, tot uitdrukking komend in een strijd tussen de overheid en de vakbeweging, blijft steeds bestaan.

Het is voor Suriname te hopen, dat het alternatieve beleid nu eindelijk een kans krijgt tot ontwikkeling te komen 5). Dit streven naar een beter beleid in Suriname verdient zeker onze volledige steun. Vooral voor de Nederlandse vakbeweging ligt hier een grote taak. Meer dan tot nu toe het geval geweest is zal de vakbeweging zijn steun moeten geven aan dit alternatieve beleid in Suriname.

Tijdens de grote stakingen in Suriname in dit voorjaar zijn er contacten gelegd tussen alle vakcentrales in Suriname en in Nederland. De houding van de Nederlandse vakcentrales in deze strijd heeft een bijdrage geleverd tot het wegemen van een groot stuk wantrouwen dat in Suriname met name bij C'47 en de CLO bestaat t.o.v. de Nederlandse vakbeweging. Dit wantrouwen is vooral gegroeid door de steun vanuit Nederland aan „De Moederbond”, ook in de jaren voor 1969, toen „De Moederbond” meer de belangen van de politici en daarmee van de buitenlandse ondernemingen dan van de werknemers diende.

De verkiezingen van 19 oktober a.s. zijn in dit kader eveneens van groot belang. Twee groepen tekenen zich nu reeds af. Aan de ene kant de nationalist (PNR, C'47, CLO) versterkt met enkele andere groeperingen o.a. de Aktiegroep Hirasingsh en de Javaanse KPTI en aan de andere kant de grootste regeringspartij VHP onder leiding van Lachmon. Binnen de NPS is een strijd gaande tussen aanhangers van beide groepen.

De nationalist staan een beleid voor op basis van een

3) Verslag 1968 bladzijde 83.

4) W. Albeda heeft dit eveneens voorgesteld na zijn bezoek aan Suriname in het kader van een parlementaire delegatie.

5) Het betere beleid dat de vakbeweging na 1969 verwachtte is in het geheel niet gekomen. Het tegendeel is eerder het geval.

Monetaire ontwikkeling in 1972 (II)

DRS. A. M. DIERICK

Drs. A. M. Dierick, adjunct-chef van de Studiedienst van De Nederlandsche Bank schreef naar aanleiding van de artikelen van Prof. Dr. P. Korteweg, Jaarverslag 1972 van De Nederlandsche Bank (ESB van 9 mei jl.) en Dr. C. J. Rijnvos, Monetaire gang van zaken in 1972 (ESB van 30 mei jl.) een reactie. Het eerste deel van deze reactie over het artikel van Prof. Korteweg werd met een naschrift van Prof. Korteweg afgedrukt in ESB van 22 augustus jl. Deze week gaat Drs. Dierick in op het artikel van Dr. Rijnvos. Ook Dr. Rijnvos schreef een naschrift.

Dr. Rijnvos (afdelingsdirecteur van de AMRO-bank) benadert de monetaire ontwikkeling in Nederland in 1972, zoals die is geschetst in het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank, op een andere wijze dan Prof. Korteweg 1).

Rijnvos constateert dat de binnelandse liquiditeitscreatie, uitgedrukt als percentage van de liquiditeitsmassa aan het begin van het jaar, in 1972 is gebleven beneden het percentage van de reële groei van het nationale inkomen 2). „De belangrijkste oorzaak van een te grote groei van de liquiditeitsmassa, in die zin dat daarmee de bedroevend grote prijsstijging kon worden gefinancierd, ligt dan ook in het verkeer met het buitenland”.

Bank- en giro-instellingen

Na deze conclusie te hebben ge-

trokken stelt Rijnvos: „De Nederlandsche Bank laat in haar beoordeling van de liquiditeitscreatie een ander geluid horen”. Hij citeert daarbij een passage uit (het Algemeen Overzicht in) het Jaarverslag, waarin wordt geschreven dat de liquiditeitsvernietiging door de overheid ten bedrage van f. 3,4 mrd. en de liquiditeitstoevoer uit het buitenland ten bedrage van f. 3,2 mrd. „te zamen met een creatie door de bank- en giro-instellingen, ten belope van f. 5,7 mrd., geleid (hebben) tot een liquiditeitsquote die per ultimo 1972 nauwelijks verschilde van die per ultimo 1971”.

Vervolgens geeft Rijnvos een uiteenzetting van de benaderingswijze, die de Bank — volgens hem — hierbij heeft gevolgd en die door hem „vanuit monetair-analytisch gezichtspunt enigszins merkwaardig” wordt genoemd. Deze uiteenzetting leidt hem tot de stelling dat volgens de interpretatie van

de Bank de liquiditeitscreatie door de bank- en giro-instellingen „aanleiding zou hebben gegeven tot de geschetste ontwikkeling van de liquiditeitsquote. Uiteraard kan die conclusie vanuit monetair-analytisch gezichtspunt de toets van de kritiek niet doorstaan. Dit betekent dat de — tussen de regels door getrokken — conclusie volgens welke de bank- en giro-instellingen oorzaak zijn van een eventueel te grote liquiditeitscreatie in 1972 niet houdbaar is”.

Bij dit betoog van Rijnvos zou ik allereerst willen aantekenen dat de Bank in Hoofdstuk III van haar Jaarverslag — uiteraard — een meer gedetailleerde beschouwing heeft gewijd aan de monetaire en financiële ontwikkeling dan in het Algemeen Overzicht mogelijk was. Daarin wordt echter — evenals trouwens in het Algemeen Overzicht — geenszins geconcludeerd of gesuggereerd, dat de liquiditeitscreatie door de bank- en giro-instellingen aanleiding zou hebben gegeven tot de geschetste ontwikkeling

1) Dr. C. J. Rijnvos, Monetaire gang van zaken in 1972, ESB, 30 mei jl., blz. 482/484.
2) Hierbij zij opgemerkt dat het door Rijnvos genoemde cijfer van 14% voor de nominale stijging van het nationale inkomen ontleend is aan een vergelijking van jaarultimocijfers en derhalve betrekking heeft op de stijging in de loop van het jaar 1972 (zie tabellen 3.1 en 4.3 in de statistische bijlage van het Jaarverslag), terwijl het door hem genoemde cijfer van 5,5% voor de reële stijging van het nationale inkomen ontleend is aan een vergelijking van jaarcijfers en derhalve betrekking heeft op de stijging van 1971 naar 1972 (zie tabel I in het Jaarverslag). Deze cijfers mogen dus niet zonder meer met elkaar worden vergeleken. Rijnvos doet dit echter wel en hij berekent dan een prijsstijging van ruim 8% (14% — 5,5% bij benadering), terwijl in het Jaarverslag van de Bank een prijsstijging van 9,75% (14% — 4% bij benadering) is berekend. Deze afwijking valt — behalve aan dit periodenverschil — tevens toe te schrijven aan de ruilvoetverbetering, doordat Rijnvos het oog richt op de reële groei van het nationale inkomen, terwijl de Bank de reële groei van het nationale produkt beziet.

nieuwe ontwikkelingsstrategie. De huidige leiders zullen hoogstwaarschijnlijk weer op de toer gaan van de raciale groepsbelangen. Tot nu toe is het de politici vrij goed gelukt op basis van raciale politiek en raciale partijen sociale tegenstellingen te verdoezelen. Door de rassentegenstellingen te verscherpen zijn de rijken steeds aan de macht gebleven 6).

Deze verkiezingen zijn ook voor Nederland van groot belang. Uit eigen belang is ook Nederland steeds meer voorstander van een snelle onafhankelijkheid voor Suriname. Ons land zal echter niet kunnen voorbijgaan aan het feit, dat het totaal stagneren van de ontwikkeling in Suriname veel meer is veroorzaakt door het door Nederland gevoerde en gestimuleerde beleid, dan door de in het kader van dit ontwikkelingsbeleid ontstane nieuwe klassen in Suriname 7).

Daarom zal onafhankelijkheid voor Suriname op korte termijn moeten worden beschouwd als een noodzakelijk onderdeel van een geheel nieuwe aanpak in Suriname en dus niet alleen als de oplossing voor Nederlandse problemen.

G. H. Terpstra

6) In het artikel van H. van Teylingen, Surinaamse stakingen verhullen rassenconflict, in *Vrij Nederland* van 17 februari wordt m.i. ten onrechte uitgegaan van de omgekeerde relatie tussen sociaal conflict en rassenconflict.

7) De indruk dat dit wel het geval zou zijn is volgens persberichten o.a. gewekt door het 2e Kamerlid A. v. d. Hek op een bijeenkomst van het Surinaamse Bevrijdingsfront op 4 augustus.

van de liquiditeitsquote of de oorzaak zou zijn geweest van een eventueel te grote aanwas der liquiditeitsmassa in 1972. Integendeel, er wordt slechts geconstateerd (op blz. 73) dat de totale aanwas van de binnenlandse liquiditeitsmassa verhoudingsgewijs ten achter bleef bij de stijging van het nationale inkomen. Voorts wordt gesteld (op blz. 72) dat de middelen, die de overheid door schuldconsolidatie aan het verkeer onttrok, in belangrijke mate afkomstig waren van geldschepende instellingen, die op grote schaal korte uitzettingen omzetten in lang overheidspapier, hetgeen ertoe bijdroeg dat in het lange bedrijf van deze instellingen een omvangrijke liquiditeitscreatie werd geregistreerd. Tenslotte wordt elders zelfs geschreven (op blz. 79) dat de sterke inflatoire monetaire invloed, die uitging van het lange bedrijf der geldschepende instellingen, tot op zekere hoogte de tegenhanger vormde van de grote deflatoire monetaire impuls van de overheid.

Onjuiste bewering

Vervolgens wil ik commentaar leveren op de bewering van Rijnvos, dat de Bank in haar interpretatie van de monetaire ontwikkeling in 1972 de liquiditeitstoever uit het buitenland en de liquiditeitsvernietiging door de overheid, welke posten ongeveer tegenover elkaar wegvallen, met elkaar zou hebben vergeleken en vervolgens de bedragen op de regels b, c en d van tabel 3 bij elkaar zou hebben geteld, hetgeen afgerond f. 5,7 mrd. opleverde. Een en ander is volstrekt onjuist.

Het door Rijnvos bedoelde bedrag van f. 5,7 mrd. voor de liquiditeitscreatie door bank- en giro-instellingen vormt in het Jaarverslag de som van het op blz. 72 genoemde bedrag van ruim f. 2,3 mrd. aan liquiditeitscreatie door expansie van het korte bankkrediet aan de private sector en het op blz. 73 genoemde bedrag van bijna f. 3,4 mrd. aan liquiditeitscreatie in het lange bedrijf der geldschepende instellingen 3). Deze bedragen zijn meer gedetailleerd opgenomen in tabel 29 van het Jaarverslag, waar de „oorzaken der veranderingen in de binnenlandse liquiditeitsmassa” zijn gekwantificeerd. Nu beweert Rijnvos dat ook uit zijn tabel 3 blijkt, welk bedrag elk der onderscheiden vier groepen van geldschepende instellingen bij de creatie van liquiditeiten in 1972 voor zijn rekening nam. Bij nader onderzoek blijkt hij in deze tabel echter te hebben weergegeven de mutaties in de uitstaande liquiditeiten ten laste van deze geldschepende instellingen.

Een soortgelijke tabel is trouwens ook in het Jaarverslag van de Bank opgenomen (nl. tabel 32) onder de titel

„samenstelling van de liquiditeitsmassa”. De door Rijnvos gewraakte passages in de monetaire analyse van de Bank zijn — anders dan hij veronderstelt — echter gebaseerd op eerstgenoemde oorzakentabel, die betrekking heeft op de actiefzijde van de balans der geldschepende instellingen en min of meer vergelijkbaar is met zijn tabel 1, en niet op de laatstgenoemde samenstellingstabel, die betrekking heeft op de passiefzijde van deze balans en min of meer vergelijkbaar is met zijn tabel 3.

De zojuist vermelde misvatting van Rijnvos moet waarschijnlijk worden toegeschreven aan het stomme toeval, dat het in het Jaarverslag genoemde bedrag van f. 5,7 mrd. voor de liquiditeitscreatie door de bank- en giro-instellingen ongeveer gelijk is aan het door hem verkeerd berekende bedrag voor wat hij noemt de liquiditeitscreatie ten behoeve van de liquiditeitscreërende bank- en giro-instellingen (een ietwat merkwaardige terminologie die innerlijk tegenstrijdig lijkt) en wat in feite blijkt te zijn het standenverschil (en niet de mutatie) in het uitstaande bedrag aan door anderen dan geldschepende instellingen aangehouden liquiditeiten ten laste van de bank- en giro-instellingen.

Het is mij opgevallen dat Rijnvos voor de aanwas van de binnenlandse liquiditeitsmassa enerzijds een bedrag van f. 4.930 mln. hanteert en anderzijds een bedrag van f. 5.000 mln. Het is hem wellicht ontgaan dat hierbij (zoals aangegeven in voetnoot 2 bij tabel 3.1 in de statistische bijlage van het Jaarverslag) sprake is van een reeksbreuk ter grootte van f. 70 mln., waardoor de mutatie in de binnenlandse liquiditeitsmassa in 1972 (f. 4.930 mln.) niet geheel overeenkomt met het verschil (f. 5.000 mln.) tussen de stand per eind 1971 (f. 41.905 mln.) en die per eind 1972 (f. 46.905 mln.). Een en ander heeft ook gevolgen voor zijn tabel 3, waarin het derde en het vijfde bedrag beide met f. 70 mln. moeten worden verminderd tot resp. 2.368 en 4.930.

Indien Rijnvos wel rekening had gehouden met deze reeksbreuk van f. 70 mln., zou hij een bedrag van f. 5.615 mln. (dus f. 5,6 mrd. en niet f. 5,7 mrd.) hebben verkregen voor de aanwas van de liquiditeitsmassa „ten laste van” de bank- en giro-instellingen. Dan zou hij vermoedelijk ook hebben gemerkt, dat het door de Bank gehanteerde bedrag van f. 5,7 mrd. niet betrekking heeft op de samenstelling, maar op de oorzaken van de veranderingen in de aanwas der liquiditeitsmassa en dus niet op de passief-, maar op de actiefzijde der balansen van de bank- en giro-instellingen. In dat geval had zijn verkeerde interpretatie van de monetaire analyse in het Jaarverslag

van de Bank waarschijnlijk vermeden kunnen worden.

Korteweg

Tenslotte zij nog een enkel woord gewijd aan het verweer van Rijnvos tegen het betoog van Korteweg, waarbij hij zich concentreert op diens opmerking dat via het lange bedrijf in 1972 een omvangrijke liquiditeitscreatie ontstond. Hierbij kan worden opgemerkt dat het door Rijnvos gehanteerde begrip „liquiditeitscreatie ten behoeve van de geldschepende bank- en giro-instellingen” merkwaardig aandoet en bovendien weinig heilzaam lijkt bij een discussie over de „schuldvraag” naar de verantwoordelijkheid voor een eventueel te grote liquiditeitsaanwas in 1972. Bovendien moet er op worden gewezen dat Korteweg het oog gericht heeft op de „creatie van liquiditeiten via het korte en lange bedrijf van het geldschepende bankwezen” en niet alleen op die via het lange bedrijf, zoals Rijnvos doet voorkomen. Indien ook rekening zou zijn gehouden met het korte bedrijf, zou het aandeel van de handelsbanken aanmerkelijk hoger zijn uitgevallen en dat van de overige bank- en giro-instellingen dienovereenkomstig lager.

De conclusie uit het bovenstaande moet zijn, dat naar mijn oordeel niet de benaderingswijze van de Bank, maar integendeel die van Rijnvos „vanuit monetair-analytisch gezichtspunt enigszins merkwaardig” moet worden genoemd en dat ook zijn kritiek op Korteweg op zijn minst genomen eenzijdig lijkt.

A. M. Dierick

3) Indien ook rekening wordt gehouden met de overlopende posten en statistische verschillen, kan de totale liquiditeitscreatie door bank- en giro-instellingen in 1972 worden becijferd op f. 5,7 — f. 0,6 = f. 5,1 mrd., welk bedrag overeenkomt met de som van de posten 3 t/m 5 in kolom 5 van Rijnvos' tabel 1. In het Algemeen Overzicht van het Bankverslag zijn deze transitorische posten — waarschijnlijk eenvoudigheidshalve — onvermeld gebleven. Een volledige opstelling van de oorzaken der veranderingen in de binnenlandse liquiditeitsmassa in 1972 (vergelijk tabel 29 van het Bankverslag) zou er als volgt uitzien (in mrd. glds.):

Kort krediet	2,3
Lang bedrijf	3,4
Kort en lang	5,7
Transitorische posten	-0,6
Bank- en girowezen	5,1
Overheid	-3,4
Binnenland	1,7
Buitenland	3,2
Totaal	4,9

Behoeftte, begeerte en welvaart

DRS. R. IWEMA*

In dit artikel wil ik als uitgangspunt nemen het formele welvaartsbegrip, zoals Hennipman dat recentelijk in dit tijdschrift heeft omschreven, nl. „als iedere met economische goederen nagestreefde of verkregen behoeftebevrediging, of, nauwkeuriger, als het saldo van het positieve nut boven het negatieve nut veroorzaakt door externe effecten of produktieve inspanningen” 1). Deze omschrijving wil ik echter — zij het niet zonder begrijpelijke schroom — tamelijk ingrijpend amenderen. De zin van deze amendering hoop ik in dit artikel duidelijk te maken.

Ontbering en genot

Door Hennipman worden in het bovengegeven citaat — zoals gebruikelijk is — de termen (positief) nut en behoeftebevrediging door elkaar gebruikt. Ik wil echter trachten iets nader te preciseren en (positief of negatief) nut definiëren als de gemeenschappelijke noemer voor gevoelens als ontbering, behoefte, behoeftebevrediging, begeerte, genot, arbeidsvreugde, arbeidsinspanning en arbeidsonlust. Deze gevoelens kunnen onder één noemer worden gebracht omdat ze door het subject — bij zijn economisch handelen — tegen elkaar worden afgewogen. Ik ga er daarbij vanuit dat zaken welke volgens geen enkel gezichtspunt homogeen, van dezelfde aard, zijn, niet door het subject tegen elkaar kunnen worden afgewogen. Zodra een dergelijke afweging wel plaatsvindt, moeten ze ten minste in één aspect homogeen zijn. Welnu, dat aspect is hier het nut.

We zouden in de nutstheorie twee grondbegrippen kunnen onderscheiden, waar we alle andere categorieën van kunnen afleiden. Die grondbegrippen zijn de ontbering en het genot. Als *ontbering* beschouwen we dan gevoelens van onbehagen als ziekte en pijn, honger, dorst en koude, vermoeidheid, arbeidsonlust en verving, maar ook van inferioriteit, van onvrijheid, van onrecht, van zich te kort gedaan voelen. Ook externe effecten, zoals bijvoorbeeld de geluidshinder, kunnen hiertoe worden gerekend; kortom alles wat de levenskracht dan wel de levensvreugde van het subject bedreigt.

Al deze ontberingen kunnen worden vertaald in *behoef-ten*, nl. behoefte aan het wegnemen van de desbetreffende ontbering: behoefte aan het wegnemen van de pijn, van de honger, van de vermoeidheid, van het onrecht, van het inferioriteitsgevoel. Deze behoeften manifesteren zich veelal in vraag naar bepaalde goederen of diensten, zoals medicijnen, voedsel, stofzuigers, rechtsbijstand, „sportuitlaten” van auto's en voorts alle goederen waarvan het niet bezitten als ontbering wordt gevoeld. De niet in vraag naar enig goed geconcretiseerde behoeften zou ik eveneens tot het (negatieve) nut willen rekenen, voor zover het subject er uiting aan kan geven. Ik wijk hier bewust af van het standpunt dat de economie, en dus ook de welvaartstheorie, alleen te maken zou hebben met behoeften aan goederen en diensten. Dit onder meer omdat een gedeelte van de ook door Hen-

nipman in zijn welvaartsdefinitie opgenomen externe effecten anders aan onze aandacht zou ontsnappen.

De tegenpool van de ontbering wordt gevormd door ons tweede grondbegrip, het genot. Als *genot* beschouwen we alle gevoelens van welbehagen, zowel de hedonistische als de spirituele. Het omvat zowel het genot van spijs en drank als van uitingen van kunst, zowel de arbeidsvreugde als het genot van de (vrije) natuur. Het omvat voorts alles wat het „zelfgevoel” van het subject streelt, datgene wat hem naar eigen gevoelen boven anderen doet excelleren.

Behoeftte- of begeertebevrediging

Behoefttebevrediging verschaft op zich zelf geen genot; zij neemt alleen de behoefte weg. Dat is het duidelijkst bij medicijnen, maar het zou ook gelden bij het wegnemen van honger en dorst door middel van een „voedingspil” respectievelijk door middel van kunstmatige voeding en vochtinbrenging. Dat het wegvallen van de ontbering (bijvoorbeeld de pijn) tijdelijk als genot ervaren wordt doet hier niets aan af. Dat is slechts een — tijdelijk — bewustwordingsproces hoe prettig het is geen pijn meer te voelen. Het blijft zo dat tegenover de ontbering „pijn” staat de behoeftebevrediging „geen pijn” en tegenover de ontbering „honger” de behoeftebevrediging „geen honger”. Behoefttebevrediging voegt het subject niets toe, doch neemt alleen iets van hem weg, nl. de ontbering. Dit geldt ook voor het wegnemen van de geluidshinder door dubbele ramen en voor het wegnemen van inferioriteitsgevoelens met behulp van een „knaalbrommer”. Het geldt voorts voor de aanschaf van alle goederen voor zover die geschiedt om de diskwalificatie, welke het niet bezitten van die goederen voor het subject inhoudt, te ontgaan.

Hier tegenover staat de situatie waarin de vraag naar een goed uitsluitend op genotsverschaffing is gericht. Schilderijen en boeken zowel als sigaren kunnen deze rol vervullen. Voorts alle zgn. statusgoederen, d.w.z. die goederen, waarvan het bezit — of het gebruik — naar het gevoelen van het subject een kwalificatie inhoudt. Aan het verlangen naar deze goederen liggen alsdan geen ontberingen ten grondslag en het tegemoet komen aan dit verlangen betekent dan ook niet het wegnemen van ontberingen. Ten einde spraakverwarring te voorkomen, wil ik hier niet van behoefte maar van *begeerte* spreken. Begeertebevrediging is dan niet het wegnemen van een gevoel van onbehagen, maar het verschaffen van een gevoel van welbehagen, d.w.z. van genot.

We kunnen nu dus onderscheiden:
ten eerste: behoeften; zij vinden hun oorsprong in ontberin-

* De auteur is hoofd van de afdeling Macro-Economisch Onderzoek van het Nederlands Economisch Instituut.

1) „Welvaartstheorie of welzijnstheorie?” door Prof. Dr. P. Hennipman in *ESB* van 26 januari 1972, blz. 81.

gen en vormen evenals deze een negatieve nutscomponent; behoeftebevrediging is het wegnemen van de behoefte.

ten tweede: begeerten; zij ontstaan niet uit ontberingen en vormen dan ook geen negatieve nutscomponent; begeertebevrediging is genotsverschaffing.

Behoeft- en begeertebevrediging

Dat we de begrippen behoefte- en begeertebevrediging kunnen onderscheiden, betekent niet dat we beide ook altijd kunnen scheiden. Het tegendeel is het geval. In feite zal de bevrediging van de — in ontberingen hun oorsprong vindende — behoeften veelal gepaard gaan met genot. Zo pleegt de bevrediging van de behoefte aan voedsel gepaard te gaan met het genot van de maaltijd, wat iets anders is dan het wegnemen van de honger (men denke aan de voedselpil). Hetzelfde geldt voor (fraaie of modieuze) kleding, voor huisraad en voor de woning. Bij rechtsbijstand en medische hulp zal dit samengaan van behoeftebevrediging en genot in het algemeen niet optreden, doch het onderhouden van een vaste relatie met de „eigen” psychiater kan bijvoorbeeld wel degelijk weer een statusaspect hebben.

Ook het bevredigen van door externe effecten veroorzaakte behoeften zal veelal tevens een zekere mate van genot opleveren. Zo beoogt het kopen van een tweede huis ten dele een puur negatief ontvluchten van (de externe effecten van) de welvaart van anderen, ten dele echter ook een positief genieten van het buitenwonen. Voor de aanschaf van een auto geldt iets dergelijks. En wie zegt ons of de sportuitlaat behalve compensatie van het inferioriteitsgevoel — d.w.z. behoeftebevrediging — het infantiele subject nog niet een positief saldo aan zelfgevoel — d.w.z. genot — oplevert?

Niettemin zou ik het begrip behoeftebevrediging willen blijven beperken tot het wegnemen van de ontbering en wat daar bovenuit gaat genotsverschaffing willen blijven noemen. Het onderscheid tussen beide is voor de welvaart van het subject in mijn opvatting namelijk van wezenlijke betekenis. De arbeidsvreugde, het psychisch inkomen, valt bij deze indeling onder het genot, het verlangen naar arbeidsvreugde is derhalve een begeerte. De arbeidsonlust daarentegen is een ontbering en leidt tot de behoefte aan het wegnemen, respectievelijk verminderen van die onlust.

Nut als kwantitatief begrip

We keren nu terug tot de bovenvermelde welvaartsdefinitie van Hennipman, het saldo van het positieve boven het negatieve nut. Door van een nutssaldo te spreken, dat verkregen wordt door van het verworven positieve nut *een tweetal* negatieve nutscomponenten af te trekken, suggereert Hennipman een kardinale nutsopvatting, althans een opvatting van het nut als kwantiteit. Hij bevindt zich daarbij in het gezelschap van Van Praag. In zijn in Rotterdam uitgesproken Openbare Les merkte deze onder meer op dat de theorie van het consumentengedrag sinds Pareto weigert aan te nemen dat de consument zijn aankoopmotieven op een kardinale schaal kan waarderen. Hij wijst erop dat deze vondst van Pareto betekende dat een stevige assumptie als onnodig overboord kon worden gezet, terwijl het model bleef staan.

Van Praag vervolgt dan echter: „Is daarom de cardinaliteit een dolzinnige assumptie? Mijns inziens niet. Wanneer de fundamenteen groter zijn dan voor het huis, dat daarop gebouwd is nodig is dan kan dit impliceren, dat de fundamenteen te groot zijn; een tweede mogelijkheid is echter dat het huis niet af is en moet worden uitgebouwd. Het lijkt mij dat dit tweede geval zich hier heeft voorgedaan. Het overboord zetten van de cardinaliteitsassumptie vermindert de uitbouwbaarheid van de theorie” 2). Ik wil me hierbij

aansluiten en als werkhypothese uitgaan van het nut als kwantitatief begrip. De lezer mag het echter ook als een vorm van beeldspraak interpreteren; wellicht moet de bedoelde uitspraak van Hennipman ook alleen in die zin worden verstaan.

Welvaart

Nu pas ben ik in staat mijn welvaartsdefinitie te formuleren. In het volgende versta ik onder de welvaart van een subject het totale nut dat het subject per tijdseenheid ondervindt, bestaande uit de algebraïsche som van alle positieve en negatieve componenten daarvan — de lust- en onlustgevoelens — uitgedrukt in — als de lezer me ook deze beeldspraak nog toestaat — zijn eigen „nutseenheden”. Op het eerste gezicht lijkt het dat dit totale nut voor elk subject, onder normale omstandigheden in de Westerse samenleving, te allen tijde oneindig groot is. Immers, elk subject geniet, zolang hij niet levensmoe is, op de goederen noodzakelijk voor zijn fysiek levensonderhoud een praktisch oneindig groot consumerssurplus. Wanneer we als subjectieve „nutseenheid” beschouwen het marginale nut dat het subject ontleent aan zijn minst urgent bestede geldeenheden, dan vertegenwoordigt het totale nut van dat noodzakelijk levensonderhoud voor hem een praktisch oneindig aantal nutseenheden.

Daarmee wordt echter de algebraïsche som van alle positieve en negatieve nutscomponenten nog niet oneindig groot. Om dat in te zien moeten we die componenten iets nader beschouwen. Hierboven is er reeds op gewezen dat behoeftebevrediging een uitsluitend negatieve betekenis heeft; het is niet meer dan het wegnemen van — uit ontberingen voortgekomen — behoeften. Alleen begeertebevrediging heeft een positieve betekenis, nl. het verschaffen van genot. Dit brengt logischerwijze met zich dat de behoeftebevrediging — en dus ook die welke betrekking heeft op het fysiek noodzakelijk levensonderhoud — niet als zodanig in het totale nut dient te worden opgevoerd, doch slechts via schrapping van de desbetreffende behoefte als negatieve nutscomponent.

Het door een subject per tijdseenheid ondervonden totale nut, zijn welvaart dus, kan — volgens de hier verdedigde opvatting — derhalve worden gezien als de algebraïsche som van de intensiteit van de eventuele onbevredigde behoeften en de intensiteit van het ondervonden genot. De eventueel aanwezige (onbevredigde) behoeften — die in de Westerse samenleving echter normaliter geen betrekking op het fysiek noodzakelijk levensonderhoud zullen hebben — vertegenwoordigen daarbij negatief nut, het ondervonden genot positief nut.

Welvaart als niet-economisch begrip

Deze welvaartsdefinitie wijkt aanzienlijk af van het door Hennipman bedoelde nutssaldo. Het essentiële verschil is dat ik niet de beperking aanleg dat het nutssaldo uit economische goederen moet zijn verkregen. Ik sluit me daarmee aan bij Goedhart in zijn commentaar op het bovengenoemde artikel van Hennipman 3). Met Goedhart ben ik van mening dat welvaart — en dus ook nut — geen specifiek economisch begrip is, hoezeer ook het streven naar welvaart object van de economische wetenschap is voor zover daarbij uit schaarse, alternatief bruikbare middelen moet worden gekozen.

2) Dr. B. M. S. van Praag, *De mens in de economie*, Leiden, 1972.
3) „Commentaar” van Prof. Dr. C. Goedhart in *ESB* van 26 januari 1972, blz. 87.

De overige verschillen tussen Hennipmans welvaartsdefinitie en de hier voorgestelde vloeiën uit het bovengenoemde essentiële verschil voort. Doordat Hennipmans nutsaldo uit economische goederen wordt verkregen, kan hij van de niet bevredigde behoeften — d.w.z. van de niet gecompenseerde ontberingen — alleen die, welke door economische goederen (inclusief arbeid) zijn ontstaan, in zijn welvaartsdefinitie opnemen. Dat zijn dus alleen die, welke zijn „veroorzaakt door externe effecten en productieve inspanningen”. De overige niet gecompenseerde ontberingen paraisseren — als negatieve nutscomponenten — wel in het hier verdedigde, doch niet in Hennipmans welvaartsbegrip.

Doordat Hennipman — met de genoemde twee uitzonderingen — de onbevredigde behoeften niet — als negatief nut — tot de welvaart rekent, levert elke behoeftebevrediging bij hem positief nut op en is er bij hem ook geen ruimte voor een onderscheid tussen behoefte- en begeertebevrediging. Alleen de behoeftebevrediging gericht op bestrijding van externe effecten en arbeidsonlust kan binnen zijn welvaartsconceptie van alle overige behoefte- en begeertebevredigingen worden onderscheiden en door schrapping van negatief nut in plaats van door toevoeging van positief nut in de welvaart van het subject tot uitdrukking worden gebracht.

Enkele consequenties

Tot besluit wil ik trachten enkele consequenties van de hier verdedigde welvaartsconceptie aan te geven. Indien een subject (vrijwel) zijn gehele inkomen besteedt voor behoeftebevrediging, kan dit veroorzaakt worden door de omstandigheid dat dit inkomen (nagenoeg) geheel benodigd is om in zijn fysiek noodzakelijk levensonderhoud te voorzien. Er zijn echter ook andere omstandigheden denkbaar — waarvan het actualiteitsgehalte in de huidige Westerse samenleving hoger ligt en waarop ik in een volgend artikel nader hoop in te gaan — die het subject kunnen bewegen, met voorbijgaan aan zijn begeerten, zijn inkomen volledig voor behoeftebevrediging te bestemmen. Is zijn totale behoeftebevrediging dan toch nog onvolledig, dan is er in de hier gevolgde gedachtengang — wanneer we afzien van de welvaart aan andere zaken dan inkomen en arbeid ontleend — sprake van een negatieve welvaart, van een welvaartstekort.

Een dergelijke negatieve welvaart kan bij Hennipmans welvaartsdefinitie alleen veroorzaakt worden door externe effecten, die zo aanzienlijk zijn dat ze het — naar we moeten aannemen — positieve saldo van behoeftebevrediging en arbeidsonlust overtreffen. Een samenleving waarvan het merendeel der subjecten zich, door welke oorzaak dan ook, in de bovenbedoelde negatieve welvaartssituatie bevindt, zouden we een „ontberingseconomie” kunnen noemen. Is in de gegeven omstandigheden de totale behoeftebevrediging vrijwel volledig, dan is de welvaart van het desbetreffende subject, resp. de desbetreffende samenleving — wederom van aan andere bronnen dan inkomen en arbeid ontsproten welvaart afziende — ongeveer nihil. Wanneer naast behoeftebevrediging tevens begeertebevrediging van enige betekenis plaatsvindt, kan er — met weer dezelfde restrictie — pas van een positieve welvaart sprake zijn. Pas dan treden sub-

Weinig ambtenaren en veel inflatie

Vergelijkingen over alles en nog wat tussen verschillende landen doen het altijd goed in de pers. In deze tijd, waarin „features” en „human interest” hoog genoteerd staan bij de krantenredacties is dan ook in vele bladen aandacht besteed aan een internationaal onderzoek van het viertalig managersmaandblad Vision. We weten nu weer dat de Britten roken als ketters, de Italianen het meeste staken, de Fransen maar raak moorden, de Zweden steenrijk zijn en dat Den Haag de hoofdstad van Nederland is.

Onwillekeurig ga je je afvragen hoe het zit met de verbanden tussen de cijfers. De Zweden roken het minst en leven het langst. Je zou zo denken dat de schadelijke invloed van het roken maar weer eens duidelijk is aangetoond. Maar even later lees je dat de Zweden ook de beste ziekenhuisaccommodatie hebben en het kan natuurlijk ook daaraan liggen. Zwitserland komt tevoorschijn als een van de meest welvarende landen, maar het aantal patiënten per 10.000 inwoners in psychiatrische inrichtingen is ruim zo hoog als dat in België. Zou geld dan toch niet gelukkig maken? De Duitsers hebben de kortste werkweek en de geringste mate van inflatie. Is korter werken wellicht een instrument voor de inflatiebestrijding? De Fransen hebben relatief verreweg het grootste aantal politie-agenten, maar ook het grootste aantal moorden. Zegt dat iets over de effectiviteit van het politie-apparaat? Omgekeerd heeft Nederland (nog steeds relatief) het kleinste aantal politiemannen en ook het geringste aantal moorden.

Wat wellicht velen zal verbazen, is dat Nederland (al weer relatief) het kleinste ambtenarenapparaat bezit. Hoe dit valt te rijmen met het feit, dat Nederland (deze keer absoluut) de hoogste mate van inflatie heeft, mag de lezer zelf uitzoeken.

Wim Franckena

ject en samenleving de „genotseconomie” binnen.

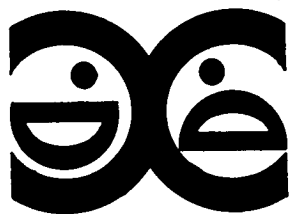
De welvaart kan door het scheppen van nieuwe begeerten vermeerderd worden. Zolang deze niet worden bevredigd, verandert de welvaart niet, doch reeds bij gedeeltelijke bevrediging treedt een welvaartsstijging in. Indien in plaats van nieuwe begeerten nieuwe behoeften worden gecreëerd geschiedt evenwel het omgekeerde. Zolang de nieuwe behoeften niet volledig zijn bevredigd, is de welvaart gedaald; pas bij volledige bevrediging wordt deze welvaart weer op het oude peil gebracht.

R. I.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds ESB in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING ESB, POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

De SER; opnieuw een klap op de kop van jut

PROF. DR. J. H. BUITER*

Rumoer op het Bezuidenhout

Het is dit keer niet Arie maar Adri die aan de deur van het sociaal-politieke gebouw heeft gerammelt. Arie „maakte” stakingen, Adri deed het minder spectaculair door weg te lopen uit de SER. Beide NVV-makkers hebben daarmee wederom, behalve bijval in eigen kamp, schrik veroorzaakt in den lande. Opnieuw barstte, met name naar aanleiding van het optreden van Adri de Boon, een vloed van artikelen los over de samenwerking in het sociaal-politieke bestel, met name over de samenwerking in de SER.

Het is uiteraard niet toevallig dat De Boon zo nodig en zo demonstratief kennis gaf van zijn ongenoegen over inhoud en wijze van totstandkoming van het halfjaarlijkse rapport van de SER. Het NVV heeft zich namelijk de laatste jaren in toenemende mate gecommitteerd aan een bespreking vooraf van de onderhandelingsuitgangspunten en dat via de ledenvergaderingen van de aangesloten bonden. Het lijkt erop dat het NVV daarmee zichzelf in zijn toporganen minder speelruimte heeft gelaten dan dat het geval is bij NKV en CNV. Daar zou het centrale leiderschap wat deze zaken betreft wel eens gemakkelijker kunnen worden aanvaard.

Het overleg aan de basis heeft nu weinig zin als in de top de hoofdlijnen al zijn vastgelegd. Het zou een vreemde zaak zijn als eerst al afspraken zijn gemaakt over een aantal zaken op het gebied van arbeidsvoorwaarden in de komende tijd en als daarna de zaak met de leden nog eens zou worden „doorgekauwd” alsof die er dan nog wat over te zeggen zouden hebben. Daarbij dienen echter wel enkele kanttekeningen te worden gemaakt.

a. Het betreft hier het *18e halfjaarlijks economisch rapport* van de SER, dat niet het eerste halfjaarlijkse rapport is waarin belangrijke beleidsaanbevelingen staan en dat op de nu aangevochten wijze is tot stand gekomen. Het is misschien wat minder vaag dan zijn directe voorganger, maar vormt geen uitschieter in de reeks. Het is niet helemaal „clean” om op te stappen als het één partij tactisch goed uitkomt terwijl die partij

het spel, waaruit zulke dingen kunnen voortkomen, toch al jaren braaf meespeelt. Het zou dus logischer zijn geweest als het NVV de hele doelstelling en procedure van de halfjaarlijkse rapporten, maar ook van de ONE-commissie en van de hele Raad in het geding had gesteld.

b. Het gerammel aan de deur is niet zonder meer een teken van de macht van de achterban, de activisten, de kritische vakbondbestuurders en daarmee van een gebrek aan delegatie aan en speelruimte van de top. Daarvoor schijnt de christelijke werkgeversvoorzitter Van Boven nogal geducht te zijn 1). De vakbeweging kan nog wel degelijk een centraal beleid voeren en doet dat ook; alleen het gebeurt anders. De vrijheden van de vakbonden bevinden zich een trap lager dan voorheen, namelijk op het niveau van de bedrijfstakbonden. Het is dus zo dat Adri meer naar Arie moet gaan luisteren, maar dat deze laatste nog wel vrijheidsmarges heeft (die hij overigens niet zal willen gebruiken voor het voeren van een volkomen centralistisch beleid). Het overleg bijvoorbeeld dat in de Industriebond NVV in 1973 met de leden is gevoerd over prioriteiten voor cao- en regeringsbeleid kan in gemoede niet worden gezien als een staaltje van effectieve verenigingsdemocratie en helemaal niet als druk van onderaf. Een indicatie daarvoor is dat de participatiegraad, ook vanwege de ongunstige timing, laag was.

c. Er is dus enerzijds méér ruimte voor het voeren van een centraal (maar wél branchegewijs) beleid dan Van Boven denkt, maar anderzijds wordt deze ruimte ingeperkt door een aantal politieke en economische gegevenheden. De macro-economische ontwikkeling is niet zodanig dat er veel economische ruimte wordt geschapen en de claims op die ruimte zijn van een zodanige aard en zwaarte dat het ook de vakbeweging wel duidelijk is dat er slechts een uiterst geringe marge voor reële loonsverbetering bestaat. De nieuwe regering waar men niet negatief tegenover staat, heeft een nog duurder verlanglijstje dan haar voorganger. Reële loonverbetering, primaire zorg voor de vakbeweging, is met de meeste van die verlangens niet verbonden. De kleine speelruimte kan

men niet (inderdaad óók niet tegenover de achterban) tevoren weggeven door zich vroegtijdig te committeren aan algemene richtlijnen zoals het achterblijven van de lonen bij de buitenlandse ontwikkelingen. Op die manier geeft men inderdaad zijn onderhandelingsmogelijkheden met de werkgevers tevoren prijs. De Schouten-aanbevelingen gaan dan onbedoeld als „aan-gevertje” voor de werkgevers werken.

d. De speelruimte van het NVV is inderdaad kleiner dan vroeger, voor zover tegenover de leden verschillen in inzicht met NKV- en CNV-bonden in mindere mate achter de schermen kunnen worden uitgevochten. Men is namelijk meer gedwongen zichzelf duidelijk te maken aan zijn eigen leden. Deze vergrote zichtbaarheid van het beleid kan een factor zijn die leidt tot verscherping van de stellingname binnen de vakbeweging (opnieuw primair bij het zwaartepunt, te weten de branchebonden) en daarmee ook vaak van de afzonderlijke bonden tegenover de werkgevers. Het zal hierdoor ook moeilijk worden om het vaandel van de groeiende eenheid van de vakbeweging hoog te blijven houden. Een als één geheel opererende vakbeweging lijkt niet in zicht, noch op topniveau, noch op dat van de afzonderlijke bonden en ook niet aan de basis.

Teken aan de wand voor de SER?

Wat zegt nu een incident als het recente opstappen van het NVV over de taak en het functioneren van de SER?

In ieder geval blijkt er wel uit dat de vraagtekens over de SER niet uitsluitend komen van de kant van de theoretici die een of ander nieuw, namelijk een conflict-, coalitie- of onderhandelingsmodel willen opleggen aan het systeem van arbeidsverhoudingen. De nu al zo vaak geconstateerde vermenging van functies

* De auteur is hoogleraar bedrijfs sociologie en bedrijfskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1) Van Boven, Staat de SER op de tocht?, *De Werkgever*, 17, 16 augustus 1973, blz. 402.

van de SER gaat zo langzamerhand knellen.

Partijen zijn over loon- en daarmee gerelateerde zaken in steeds mindere mate bereid en in staat hun belangen in een vroeg stadium en op een hoog niveau zodanig te specificeren dat daarover kan worden onderhandeld, waarna een gemeenschappelijk beleidsadvies aan de centrale overheid wordt vastgesteld. En daar dwingt de huidige werkwijze van de SER, als uitvloeisel van zijn taakstelling, nu juist toe. De mogelijkheden van een veelomvattend adviserend beleid van de SER zijn dus afgenomen.

De overheid zou meer haar *eigen deskundigen* moeten laten spreken om daarmee ook meer een *eigen beleid* overeenkomstig haar eigen verantwoordelijkheid te kunnen *institueren*. De eideloze stoet van niet nader van beleidsuitgangspunten en -gegevens voorziene adviesaanvragen heeft bijgedragen tot het pseudo-corporatistische opvijzelen van de SER en tot verholde politieke uitspraken van deskundige kroonleden (veelal van economen, die sociaal-politieke uitspraken verpakken in economisch-politieke dwangmatigheden).

Het *terrein van advisering* is ook veel te groot; het is uitgesloten dat de beide partijen op het gebied van arbeidsvoorwaarden plus een beperkt aantal kroonleden in staat zouden zijn een overall-advisering te geven op het hele sociaal-politieke terrein. Het is een illusie om te menen dat de ingewikkelde sociale werkelijkheid wordt gereduceerd wanneer men maar alle partijen met hun deskundigen bij elkaar zet en daar wat „algemeen belang” aan toevoegt. Het standpunt van Snijders 2) dat meer organisaties vertegenwoordigers zouden moeten aanwijzen om een nog breder terrein te kunnen bestrijken (hij denkt bijv. aan het sociaal beleid in engere zin en aan milieuvragen) lijkt dan ook volstrekt irrealistisch en kan op gevaarlijke

wijze de aandacht afleiden van de verantwoordelijkheid van onze algemene politieke organen en van de gebrekkige bestuurlijke instrumentering van juist die organen.

De overheid moet een aantal basisprincipes aangeven, die door haar deskundigen op hun consequenties laten nagaan en daarna het geheel in één beleidsconceptie samenvatten. Dat kan de overheid niet doen door te steunen op organen die geconditioneerd zijn door vertegenwoordigers van organisaties met uitgesproken belangen. Zulks te meer niet omdat het sociale beleid dan zou worden voorbereid door een orgaan dat voor tweederde bestaat uit vertegenwoordigers van organisaties met belangen op een deelgebied van dit sociaal beleid, nl. de arbeidsvoorwaarden.

Het SER-optreden is verder niet alleen gebaseerd op een te ruim werkterrein, maar het gebeurt ook *niet op de juiste manier* en dat zowel niet *technisch* als qua *procedure*. *Technisch* zouden de prognoses en de aanbevolen constructies meer alternatieven moeten geven, zulks ook omdat de ontwikkelingen en de effecten van de aanbevelingen behept blijken met grote onzekerheden. Bij de alternatieven zouden dan ook strategische paden moeten worden aangegeven waarmee men de gegeven richtlijnen kan corrigeren als andere feitelijke ontwikkelingen of andere beleids-effecten gaan optreden dan werden verwacht. De irritaties rondom de economen die het zo goed weten en die het zo vaak mis blijken te hebben, alsmede de wrevel rondom de eeuwig tot voorzichtigheid manende Oom Jelle, zouden dan kunnen verminderen.

Wat betreft de *procedure* is reeds gewezen op de vermenging van belangen en deskundigheden die tot onzuivere resultaten leidt. Bovendien is de richting van de toestandkoming van beleidsvoorbereiding zeer exclusief van boven naar be-

neden. Het heen en weer „pendelen” tussen top- en grondlaag, dat ook aan elke planprocedure ten grondslag moet liggen, is hier te weinig aanwezig. Uiteraard zal men ergens in de top een aantal prognoses, uitgangspunten, mogelijkheden en grenzen moeten aangeven (het is overigens de vraag of de SER dit zal kunnen blijven doen). Maar met een aantal van deze summier gegevens zal men naar de betrokkenen op het grondvlak toe moeten om daar de preferenties af te tasten en eventuele onderhandelingen te doen beginnen. Het spel gaat dan weer verder via het bedrijfstakoverleg naar het centrale be- raad en wellicht nog één of meermalen terug.

De positie van de SER als top van de PBO en als centraal adviesorgaan voor de overheid heeft het centrale en hiërarchische accent van het centraal economisch beleid versterkt.

Wanneer de zo juist geformuleerde eisen aan de toestandkoming van het sociaal-politiek beleid worden gesteld, wordt het inderdaad zo langzamerhand de vraag of binnen de bestaande taak en werkwijze van de SER, daaraan kan worden tegemoet gekomen. Ook wettelijk is de SER loodzwaar en kan niet gemakkelijk worden „omgeturnd”. Er moet gezocht worden naar nieuwe vormen die ten dele meer ad hoc van aard kunnen zijn. Tenslotte verhindert niets de regering om meer dan tot nu toe het geval is met de partijen op het gebied van arbeidsvoorwaarden of met andere organisaties over het te voeren of lopende sociale beleid op bepaalde gebieden in overleg te treden.

J. H. Buiter

2) W. L. Snijders, Adviestaak en samenstelling van de SER, *Politiek Perspectief II*, maart/april 1973, blz. 8-22.

ESB

Ingezonden

Huisvrouwenloon of niet?

PROF. C. W. VISSER*

Tot de discussie omtrent het huisvrouwenloon die door Mevr. M. Bruyn-Hundt is ontketend door haar artikel in *ESB* van 11 april jl. zou ik met de volgende opmerkingen een bijdrage willen leveren.

1. Is het wel juist van een huisvrouwenloon te spreken? Mevrouw Bruyn bepleit dat ook de vrouw die in een betaald beroep werkt het huisvrouwenloon ontvangt en zij meent dat dit loon de financiële basis kan leggen

voor de vrouw om zich thuis te laten vervangen als zij haar arbeidskracht elders aanwendt. In de huidige situatie worden werkende gehuwde vrouwen thuis zelden geheel vervangen. De noodzakelijke verzorgende arbeid wordt door het gezin als geheel verricht, zij het dat, naar het lijkt, het leeuwendeel voor rekening van de vrouw komt. De overige gezinsleden „verdienen” de rest van het huisvrouwenloon. In grote, jonge gezinnen met weinig hulp zou zo ook de jonge echtgenoot een deel van het huisvrouwenloon „verdienen”. De term huisvrouwenloon is m.i. dan ook niet goed gekozen. Wil men deze kant op dan zou men beter van „verzorgingsloon” kunnen spreken, waarbij open gelaten wordt wie het gezin en de huishouding verzorgt. Dat zou meer in overeenstemming zijn met de huidige tendens tot rolvervaging tussen man en vrouw, die m.i. moet worden toegejuicht.

2. In de hoogontwikkelde economieën is een scheiding tussen werken en wonen ontstaan: één van de oorzaken van de scheiding tussen beroepsarbeid en huisvrouwenaarbeid, tussen verdienen en verzorgen. Dat mag er niet toe leiden te denken dat de verantwoordelijkheid voor het leven en welzijn van het gezin (of de alleenstaande) zowel door verdienen als door verzorgen ergens anders zou moeten worden gezocht dan in het gezin of bij de alleenstaande zelf. In onze huidige verzorgingsstaat draagt de overheid een zekere verantwoordelijkheid voor ons welzijn: echter subsidiair. Komt het gezin ten aanzien van het verdienen of het verzorgen tekort, dan kan hulp worden geboden in de vorm van bijstand en (nog te weinig) via gesubsidieerde gezinsverzorging. Verdienen en verzorgen als gescheiden activiteiten vloeien uit de ene verantwoordelijkheid voor het gezin voort. In deze gedachten-gang past geen huisvrouwenloon, door derden uitbetaald.

3. De gedachte dat de verzorgende arbeid die in het gezin — door wie dan ook — wordt verricht op een of andere wijze in het nationaal inkomen tot uiting dient te komen lijkt mij juist. Aanknopingspunt voor de berekening zou moeten zijn de arbeid (in uren) die voor de volledige verzorging per persoon nodig is. Het vaststellen van deze genormeerde tijd is geen eenvoudige zaak. Er zouden meer, en recentere, tijdsbudgets van huisgezinnen voor nodig zijn. Fürst 1) is destijds voor een berekening voor de verzorgende arbeid in de Bondsrepubliek Duitsland uitgegaan van gemiddeld 1,75 uur verzorgende arbeid per persoon per dag. Zij berekende de tijd nodig voor de verzorging in de Westduitse gezinnen op een totaal van 32,4 mrd. uur per jaar, zeker niet te verwaarlozen ten opzichte van 11 mrd. werkuren in de industrie.

4. Brengt men de verzorgende arbeid in het gezin in het nationale inkomen tot uiting, dan kan, eerlijkheidshalve, niet voorbijgegaan worden aan andere, niet gehonoreerde arbeid die weliswaar niet in het gezin, maar in andere samenwerkingsverbanden wordt verricht. Morgan 2) et. al. onderscheiden binnen de categorie „unpaid productive activities” naast „regular housework” ander onbetaald werk, gemeten o.m. aan de tijd op vrijwillige basis besteed aan personen of organisaties buiten het gezin. De totale waarde van produktief werk zonder geldelijke beloning schatten zij, op grond van een empirische studie, op 38% van het bruto nationaal produkt. Vergelijking van nationale inkomens van verschillende landen zou aan betekenis winnen wanneer met dit „onzichtbaar” deel van het nationaal produkt rekening gehouden zou worden.

Een reden te meer om ernst te maken met de studie van tijdsbudgets, waar-

voor in het kader van „Quality of life studies” 3) elders en recentelijk ook bij ons een lans is gebroken.

C. W. Visser

* De auteur is hoogleraar aan de Landbouwhogeschool te Wageningen.

1) H. Fürst, *Einkommen, Nachfrage, Produktion und Konsum des privaten Haushalts in der Volkswirtschaft*, Stuttgart/Keulen, 1956, blz. 86.

2) J. Morgan, et al., *Productive Americans*, Ann Arbor, Michigan, 1966.

3) W. Zapf, *Zur Messung der Lebensqualität*, *Zeitschrift Soziologie*, 1, 4 oktober 1972, blz. 363.

Naschrift

Neen, verzorgingsloon

Ik ben Professor Visser zeer erkentelijk voor haar bijdrage aan de discussie over dit onderwerp. Tevens dank ik de redactie van *ESB*, dat zij mij wederom de gelegenheid geeft te reageren.

ad 1. Ik ben het geheel met Professor Visser eens, dat het juist is van „verzorgingsloon” te spreken en zal deze term gaarne overnemen.

ad 2. Als ik Prof. Visser goed begrijp, dan meent zij, dat betaling van verzorgingsloon zou impliceren, dat derden verantwoordelijk worden voor verzorging en opvoeding. Daar ben ik het niet mee eens. Een betaalde moeder is evenzeer verantwoordelijk voor de opvoeding en verzorging van haar kinderen als een betaalde onderwijzer verantwoordelijk is voor goed onderwijs aan zijn leerlingen. Het is in ieder geval geenszins mijn bedoeling de verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding bij derden te leggen.

Prof. Visser wijst op de scheiding tussen werken en wonen. Ik geloof, dat haar kritiek in dezelfde richting gaat als die van Prof. Misset in het *Urechts Nieuwsblad* van 23 juni jl. Ook Prof. Misset wijst op deze scheiding van werken en wonen, die in de vroegere, zelfverzorgende huishouding met eigen landbouw, veeteelt en tuinbouw niet bestond. Hij wijst erop, dat het gezin consumeert wat de huisvrouw produceert en meent, dat een geldelijke beloning van huishoudelijke diensten tot een dubbele beloning zou leiden, nl. in natura en in geld.

Evenmin als het mijn bedoeling is de verantwoordelijkheid voor verzorging en opvoeding bij derden te leggen, is het mijn bedoeling de huisvrouwen te bombarderen tot „een nieuwe bevoorrechte klasse”, zoals Prof. Misset stelt. In mijn voorstel zal het reële inkomen van het modale gezin door invoering van het verzorgingsloon niet veranderen. Ook

de omvang van het nationale geldinkomen blijft onveranderd. Mijn pleidooi is: geef degenen, die binnen het gezin toegevoegde waarde produceren een gedeelte van het nationale geldinkomen naar rato van de geproduceerde toegevoegde waarde. Behandel degene, die binnen het gezin de verzorging en opvoeding „produceert”, op dezelfde wijze als degene, die buiten het gezin deze diensten produceert. Vergelijk het gezin eens met een kindertehuis. Daar is financiële honorering van verzorging en opvoeding normaal. Binnen het gezin blijven de ouders verantwoordelijk voor hun kinderen. Het inkomen, dat de ouders gezamenlijk verdienen met produktie binnen en buiten het gezin wordt aangewend voor het kopen van alle goederen en diensten, die het gezin nodig heeft. Het reële inkomen van het modale gezin verandert niet. Ik vind het onjuist te menen, dat emancipatie van de vrouw alleen door buitenshuis werken zou kunnen geschieden, zoals Prof. Misset stelt. Huishouden en kinderen opvoeden moet één van de beroepen worden, die mannen en vrouwen vrijelijk kunnen kiezen. Daartoe moet de arbeid binnen het gezin op één lijn worden gesteld met arbeid buiten het gezin.

ad 3. Ik ben het geheel met Prof. Visser eens, dat meer onderzoek naar de tijdsbesteding van huisvrouwen nodig is. Ik wees daar reeds op in *ESB* van 13 mei 1970: „Huisvrouw en nationaal inkomen”. Ik wil daar nu nog graag aan toevoegen, dat ik in de tijdsbestedingsonderzoeken, waarvan ik kennis heb genomen, het aspect van de beschikbaarheidsnuttigheid van de huisvrouw heb gemist. Het beslag, dat op de tijd van de huisvrouw wordt gelegd, kan men niet alleen meten door te kijken naar de tijd, die zij werkelijk aan huishouden en opvoeding besteedt. School en bedrijfsleven veronderstellen, dat zij altijd thuis is. Onderwijzers sturen kinderen naar huis, als juf naar de tandarts moet. Bij het vaststellen van schooltijden neemt men aan, dat kinderen thuis altijd opgevangen worden, zodat geen enkele poging wordt gedaan middagpauzes en vakanties van verschillende scholen te coördineren. De meteropnemer, de kwitanteloper, de enquêteur verwachten, dat de deur opengaat als zij bellen. Politie en brandweer (voor zover professioneel) worden betaald voor de tijd, die ze beschikbaar moeten zijn, niet voor de handelingen, die ze daadwerkelijk verrichten. Bij tijdsbestedingsonderzoeken zou daarom ook nagegaan moeten worden, op welke tijden de huisvrouw wordt verondersteld thuis te zijn.

ad 4. Dat er nog meer onbetaalde diensten zijn, die eigenlijk in het nationale inkomen tot uitdrukking zouden moeten komen, is een opvatting, die ik niet geheel met Prof. Visser deel. Er is

natuurlijk veel bestuurlijke arbeid, die door de bestuurders niet als recreatief wordt ervaren. Ik denk aan bestuursarbeid voor instellingen van maatschappelijk werk, profvoetbal, ziekenhuizen. Waar ligt echter de grens tussen produktie en recreatie? Is het vissen in de vrije tijd een recreatieve of produktieve bezigheid? (of hangt dat af van de hoeveelheid vis, die gevangen is?) Is de organisatie van een uitstapje voor een groep bejaarden naar Schiphol of de Keukenhof recreatie of produktie? Ik weet het niet.

M. Bruyn-Hundt

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL ROTTERDAM B.V.

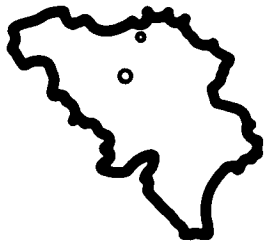
Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (010) 23 46 92, 23 20 76, 23 90 39 en 25 39 41

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(Buiten openingstijden neemt onze automatische telefoonbeantwoorder uw bestellingen op, onder nr. (010) 23 46 92).

(I.M.)

Belgische kroniek

Inflatie - en nog wat anders

W. NAESSENS*

Wie deze rubriek regelmatig leest, zou misschien de indruk krijgen dat de inflatie het enige voornamelijk probleem van de Belgische economie is. Tot op zekere hoogte is dit inderdaad waar. Met een historische figuur uit de recente Franse geschiedenis moeten we nochtans zeggen: „Oui, mais...”

De discussies over anti-inflatieplannen en monetaire reserves hebben enigszins het probleem van de gewestvorming op economisch gebied — het beruchte artikel 107 quater — naar de achtergrond gedrongen. De besprekingen over deze netelige kwesties gaan nog slechts moeizaam vooruit. Niet beter is het gesteld met de afbakening van de zgn. ontwikkelingsgewesten in het kader van de herziening van de expansiewetgeving volgens de normen, gesteld door de EG-commissie.

De problemen van het leefmilieu dringen zich meer en meer op in het economisch leven: de Stad Antwerpen heeft de lozingsvergunning van twee petroleumbedrijven ingetrokken; de industriële ontsluiting van de linker-Schelde-oever wordt omstreden met kosten- en batenargumenten; alarmkreten worden geslaakt aan de Belgische kust waar het genoeg van de badgasten weer eens bedorven wordt door het aanslibben van olietapijten; wetsvoorstellen zouden worden voorbereid om de gemeenten meer bevoegdheid te geven bij het vaststellen en controleren van de uitbatingsvoorwaarden der industrieën in hun gebied.

De stijgende werkloosheid (+ 8% t.o.v. vorig jaar, zelfde periode), is een ongewoon fenomeen in de sterk verbeterende conjunctuur. Abnormale seizoensinvloeden, statistische eigenaardigheden kunnen een deel van deze beweging verklaren, maar het lijkt er meer op — omdat ook de niet beantwoorde plaatsaanbiedingen toenemen — dat hier structurele factoren in het spel zijn.

Eén van deze structurelementen zou de grotere kieskeurigheid zijn van tal van bedrijven bij het uitbreiden van hun personeelsbestand (hoewel de particuliere investeringsuitgaven in 1973 met 14% zouden toenemen). Die grotere kieskeurigheid zou kunnen samenhangen met de toename van de bruto-uurloonkosten in de industrie (+ 15,4% eind maart 1973 t.o.v. maart 1972, maar het dient gezegd dat dit stijgingsritme geleidelijk vertraagt en thans niet hoger meer ligt dan in mei 1972), in de mate dat automatisering en rationalisatie vooral de vraag naar hoger geschoolde arbeidskrachten zou stimuleren. De loonkostenstijging zou dus grotendeels door de produktiviteitstoename worden opgevangen.

Daardoor zijn we dan opnieuw bij de inflatie beland, maar het valt wel mee dat het inflatieprobleem langs de kant der loonkosten misschien nog niet zo acuut is als sommigen vrezen.

Afname inflatie

Vanuit het standpunt van de strijd

tegen de inflatie is ook de geleidelijke vertraging van de hausse van de index der consumptieprijzen een verheugend verschijnsel. Terwijl tijdens de tweede helft van 1972 dit indexcijfer (seizoengezuiverd) nog toenam met 7,5% p.a., bedroeg de stijging tijdens de eerste zeven maanden van 1973 nog „slechts” 6% p.a. en zijn er zelfs vooruitzichten op een verdere vertraging 1). België heeft aldus het op één na laagste inflatieritme van de EG.

Enige relativerende opmerkingen moeten hier toch worden gemaakt. Eerstens is de stijging ten dele toe te schrijven aan de baisse van de aardappelprijzen — een nogal volatiel element van onze index. Vervolgens heeft het (eenmalig) verschuivingseffect gespeeld van de verlenging van de periode der verplichte prijsverhogingsaangifte (intussen is besloten deze maatregel tot einde 1973 in voege te laten).

Het is echter niet uitgesloten dat de anti-inflatoire maatregelen van de regering (verkoop op afbetaling, monetaire reserve...) enig effect hebben gehad — maar daar lijkt de regering zelf aan te twijfelen, omdat ze met nieuwe anti-inflatieplannen voor de dag komt! 2).

* De auteur is medewerker van de afdeling Research en Ontwikkeling van de Kredietbank te Brussel.

1) *Weekberichten van de Kredietbank*, 17 augustus 1973.

2) E. Thielemans, Anti-inflatoir beleid in België, *ESB*, 17 juli 1973.

balanstheorieën behandeld. Na een beschrijving van de theorie en de praktijk van de gouden standaard volgt een paragraaf over de koopkrachtpariteitstheorie. Volgens Van Meerhaeghe sluit deze theorie nauw aan bij de klassieke leer van het betalingsevenwicht, omdat in de koopkrachtpariteitstheorie ook monetaire factoren de causale rol spelen. De koopkracht van het geld wordt hierbij kenmerkend als louter monetaire factor gezien. Na de koopkrachtpariteitstheorie komt de exportmultiplicator aan de orde. Verwarrend is, dat voor het nationale inkomen en de bestedingen hetzelfde symbool (Y) wordt gebruikt, zodat men de definitievergelijking van de bestedingen ($Y = C + I + E - M$) even goed kan aanzien voor de evenwichtsvoorwaarde van het model. Verder wordt gesteld dat bij constante investeringen geldt dat $S = E - M$, hetgeen moet worden vervangen door $S - I = E - M$.

Na de behandeling van de exportmultiplicator wordt de „moderne theorie van het evenwicht van de betalingsbalans” behandeld, waarin, blijkens de uiteenzetting, zowel inkomens- als prijsfluctuaties een rol spelen. Daarbij zijn de prijsfluctuaties vooral van belang in tijden van hoogconjunctuur, waarin alle productiefactoren volledig bezet zijn. Het doet dan ook merkwaardig aan, dat bij de beoordeling van de theorie gesteld wordt dat nauwelijks aandacht wordt besteed aan de invloed van prijsfluctuaties.

Hoofdstuk 13 gaat over de betalingsbalanspolitiek. Nadat eerst de oorzaken van betalingsbalansonevenwichtigheden de revue passeren, wordt de betalingsbalanspolitiek geplaatst in het kader van de algemene economische politiek, waarbij het probleem van het gelijktijdig realiseren van extern en intern evenwicht aan de orde komt. Hierna komen de instrumenten van de betalingsbalanspolitiek aan de orde.

Bij de bespreking van devaluatie als instrument wordt de Marshall-Lerner-voorwaarde besproken. Daarbij wordt kritiek geleverd op de veronderstelling van gelijkblijvende prijzen in binnen- en buitenland, omdat het binnenlandse prijspeil de neiging zal vertonen te stijgen bij een devaluatie. Bij de behandeling van de combinatie van extern en intern evenwicht werd echter gesteld, dat maatregelen ter verbetering van de concurrentiepositie van een land (waarbij devaluatie als voorbeeld wordt genoemd) weinig effectvol zijn omdat lonen en prijzen niet flexibel zijn. Deze tegenstrijdigheid komt voor uit het feit dat bij de maatregelen ter verbetering van de concurrentiepositie geen onderscheid wordt gemaakt tussen wisselkoersveranderingen en maatregelen van binnenlandse loon- en prijspolitiek. Slechts voor deze laatste categorie maatregelen geldt dat ze niet kunnen werken als lonen en prijzen star zijn.

Het boek wordt besloten met een hoofdstuk over de werking van het inter-

nationale monetaire bestel. Eerst wordt aandacht geschonken aan de Amerikaanse betalingsbalans. Daarbij wordt op blz. 253 gesteld, dat omwisseling van dollars in goud (dit slaat op de situatie vóór augustus 1971) leidt tot vermindering van de monetaire reserves, terwijl in voetnoot 6 op blz. 255 wordt gezegd dat bij de betalingsbalanspost „veranderingen in de monetaire reserves” van een reservevaluta-land ook rekening moet worden gehouden met wijzigingen in de verplichtingen van de centrale bank tegenover het buitenland. In dat geval veranderen echter de monetaire reserves niet bij omwisseling van dollars in goud.

Vervolgens komen in dit hoofdstuk aan de orde: de „seigniorage”, de grootte van de internationale monetaire reserves, de beslissingen van 15 augustus en 18 december 1971 alsook een aantal voorstellen tot verbetering van het internationale monetaire bestel.

In de paragraaf over de grootte van de internationale monetaire reserves wil Van Meerhaeghe het misverstand ontzenuwen dat de tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans onvermijdelijk zijn voor de noodzakelijk geachte aangroei van de internationale monetaire reserves. In de rest van de paragraaf wordt echter een ander probleem behandeld, namelijk óf er wel een aangroei van de reserves nodig is. Volgens de auteur is dat niet zo. In dat geval is er uiteraard ook geen betalingsbalanstekort van de Verenigde Staten nodig.

Bij de bespreking van de hervormingsvoorstellen komt o.a. aan de orde het voorstel tot versterking van de rol van de SDR's. Hierbij worden een aantal nadelen van de SDR's genoemd, o.a. dat

vele landen zonder meer 70% van de aan hen toegewezen SDR's zullen gebruiken en zich nadien om de terugbetaling weinig bekommeren. Deze opmerking verbaast mij omdat, zolang landen voor niet meer dan 70% van hun SDR's gebruik maken, ze ook niet tot terugbetaling zijn verplicht. Verder wordt als bezwaar naar voren gebracht dat surpluslanden er niet zeker van zijn later de valuta's die ze nodig hebben, te verkrijgen. Tussen haakjes staat daar achter vermeld: omdat alleen valuta's van deficitlanden eerst beschikbaar komen. Wat hiermee bedoeld wordt is mij geheel onduidelijk.

Op grond van de genoemde en andere bezwaren wordt geconcludeerd dat de SDR's in de huidige omstandigheden beter afgeschafte kunnen worden. Daarvoor in de plaats zouden andere vormen van IMF-bijstand uitgebreid moeten worden. Er wordt geheel voorbijgegaan aan het grote voordeel van de uitbreiding van de rol van de SDR's, nl. dat men de omvang van de reserves op internationaal niveau kan beïnvloeden en dat deze niet meer voor het grootste deel wordt bepaald door de betalingsbalansontwikkeling van de sleutelvalutalanden.

Tenslotte wil ik mijn algemene oordeel over het boek nog eens samenvatten: het is minder geschikt als inleidend boek vanwege de beknoptheid en daaruit voortvloeiende onduidelijkheid op een aantal punten. Het boek kan echter als literatuuroverzicht wellicht nuttig zijn (het boek bevat bijna 650 literatuurverwijzingen).

G. J. Lanjouw

Tomas Frejka: The future of population growth. John Wiley, Sussex, 1973, 268 blz., £ 5.00.

De gedachte die aan het hier te bespreken boek ten grondslag ligt, is de overtuiging dat bevolkingen vroeger of later een niet meer groeiende, stationaire toestand moeten bereiken. Hiervan uitgaande gaat de schrijver met behulp van de demografische technieken de bevolkingsontwikkelingen na die nodig zijn om tot een stationaire situatie te geraken. Deze aanpak is enigszins ongebruikelijk. Het boek wil geen prognose geven voor de toekomstige bevolkingsgrootte, maar gaat uit van een aantal stationaire bevolkingen van verschillende omvang en gaat dan na wat er met de verschillende demografische factoren, zoals geboorten- en sterftecijfers, moet gebeuren om deze stationaire fase te bereiken en hoe-veel tijd daarmee gemoeid is.

De schrijver geeft een vijftal mogelijkheden voor het bereiken van een stationaire toestand en heeft daarvoor berekeningen uitgevoerd, zowel voor de wereld in zijn geheel, voor de verschil-

lende regio's als voor een aantal landen afzonderlijk. De berekeningen tonen aan hoe, wanneer en op welk niveau een stationaire bevolking bereikt zou kunnen worden.

„Deze vooruitberekeningen maken duidelijk dat een veel grotere menselijke bevolking bijna zeker in het verschiet ligt voordat stabilisering kan worden verkregen. De groei-kracht van de bevolking is dermate groot, dat zelfs als de vervangingswaarde in de ontwikkelde wereld omstreeks 1980 bereikt zou zijn en in de onderontwikkelde gebieden in het jaar 2000, de wereldbevolking zal oplopen tot 8 miljard. Waar zal de groei eindigen?, 8 miljard? 15 miljard? meer? Hoe dan ook, onze kinderen en zeker onze kleinkinderen zullen op de tijd, dat de wereld nog maar 3,5 miljard inwoners telde, terugzien als de goede oude tijd” 1).

Door dit alles krijgt het bevolkingsprobleem een tweeledig karakter dat niet

1) Uit het voorwoord van Bernard Berelson, blz. VI.

bondiger geformuleerd kan worden dan met de woorden van Bernard Berelson: „to cope and to correct”. We moeten dus niet alleen de actuele demografische ontwikkeling zien te veranderen, maar ook met de onvermijdelijke gevolgen van de bestaande en nog te verwachten situatie zien klaar te komen.

Omdat het boek bedoeld is voor een grotere lezerskring dan de academisch gevormde demografen is getracht de inhoud bevattelijk te maken voor iedereen die met demografische problemen te maken heeft, planologen, sociologen, economen en alle anderen die in academische of administratieve functies ermee geconfronteerd worden. Daarom is in het eerste hoofdstuk het onontbeerlijke demografische vakjargon uiteengezet. Begrippen als: netto-vervangingsfactor, stabiele en stationaire bevolking enz. worden uitgelegd. Mijns inziens is dit op bijzonder heldere wijze gedaan, vooral ook door de duidelijke, suggestieve grafieken, die het geschrevene illustreren. Terecht wordt veel aandacht geschonken aan de enorme betekenis van de leeftijdsstructuur voor de bevolkingsgroei. „In wezen is de leeftijdsopbouw de afspiegeling van de vruchtbaarheid in het verleden, ietwat gemoduleerd door de sterfte in het verleden” (blz. 24). Door het verschil in leeftijdsamenstelling wordt bijv. de demografische paradox, dat het sterftecijfer per 1.000 inwoners in Costa Rica veel lager ligt dan in België, hoewel dit laatste land een hogere gemiddelde levensduur heeft, verklaard.

Doch laat ik terugkeren tot de door Dr. Frejka behandelde vijf mogelijkheden voor het bereiken van een stationaire toestand. Alle vijf de berekeningen gaan uit van de situatie in 1965 en strekken zich uit over een periode van 200 jaar. De wezenlijke verschillen tussen de berekeningen liggen in de uiteenlopende aannamen voor de (lineair veronderstelde) daling van de vruchtbaarheid. Het eindpunt van de daling is steeds een bevolking met een netto-vervangingsfactor (NF) = 1, maar het verschil is het tijdsverloop tussen de toestand in 1965 en de periode waarin een NF = 1 wordt bereikt. Met andere woorden, de berekeningen onderscheiden zich in het tempo waarin de daling van de vruchtbaarheid zich voltrekt. Zodra de waarde voor de NF = 1 bereikt is, wordt aangenomen dat deze verder constant blijft. De lengte van de perioden voor het bereiken van een NF = 1 is voor de vijf berekeningen respectievelijk 0, 10, 30, 50 en 70 jaar. Ook na het bereiken van een NF gelijk aan de reproductiewaarde, dus 1, duurt het, afhankelijk van de voorgeschiedenis, nog geruime tijd voordat de stationaire toestand is gerealiseerd.

De keuze van vijf snelheden voor de daling van de vruchtbaarheid heeft de bedoeling een reeks alternatieven te laten zien om tot een stationaire bevol-

king te komen die zowel voor de ontwikkelde als voor de onderontwikkelde landen van betekenis kunnen zijn. Berekening no. 1, waarbij de NF direct tot 1 daalt heeft echter alleen betekenis voor sommige ontwikkelde naties. Voor de zeer snel groeiende onderontwikkelde gebieden is zo'n snelle daling uitgesloten. Bij de sterfte wordt met een nog geringe verdere verbetering gerekend. Deze is bij alle vijf berekeningen dezelfde gehouden. Verschillende overwegingen rechtvaardigen deze veronderstelling. Afgezien van grote oorlogen en andere rampen, zijn de grenzen waarbinnen de sterfte-ontwikkeling zich voltrekt betrekkelijk nauw. Binnen deze grenzen hebben verschillen in sterftecijfers, vooral als deze een lage waarde bereikt hebben, betrekkelijk weinig invloed op de snelheid van de bevolkingsgroei. Het leek de schrijver daarom verantwoord in de meeste gevallen met één aanname voor het sterfteverloop te volstaan.

Wereldbevolking

Uit de berekeningen blijkt dat zelfs

Tabel 1.

NF = 1 in 1970-1975		NF = 0,9 in 1970-1975	
Jaar	Aantal inwoners x 1 mln.	Jaar	Aantal inwoners x 1 mln.
1970	13,1	1970	13,1
1980	14,0	1980	13,8
1990	15,0	1990	14,6
2000	15,8	2000	15,1
2020	16,9	2020	15,4
2040	17,1	2040	14,6

in het praktisch onmogelijke geval dat de vruchtbaarheid in de gehele wereld direct zou dalen tot de reproductiewaarde (NF = 1) de wereldbevolking toch nog zou toenemen met 50% in het midden van de volgende eeuw en zich uiteindelijk zou stabiliseren bij 5,6 à 5,7 mrd. Berekening no. 3, die rekent met een NF = 1 tegen het eind van deze eeuw, is misschien voor verwezenlijking vatbaar maar, in het licht van de ervaringen met geboortenbeperking in de onderontwikkelde gebieden tot heden, nog niet erg waarschijnlijk. Het wereldgeboortencijfer per 1.000 inwoners zou dan van 33 thans tot 20 moeten dalen in circa 27 jaar wat een welhaast onmogelijke opgave lijkt. Volgens deze berekening zouden er dan toch nog 6 mrd. mensen in het jaar 2000 zijn en de groei zou nog doorgaan tot 8,5 mrd. De vierde en vijfde berekeningen komen uiteraard tot nog veel grotere aantallen.

De over het algemeen lage geboorten- en sterftecijfers gecombineerd met een hoog bejaardenpercentage (10 à 12% tegen ca. 3% in de onderontwikkelde landen) maken het stabiliseren van het inwonertal in deze landen veel gemakkelijker dan in de onderontwikkelde wereld. Het is daarom niet onmogelijk

dat de uitkomsten van berekening no. 1, NF = 1 voor 1975, hier werkelijkheid gaan worden. Overigens zal zelfs bij een daling van de vruchtbaarheid tot de reproductiewaarde in de ontwikkelde landen voor 1975 de bevolking nog enige decennia blijven toenemen met 0,5% per jaar en zich pas stabiliseren in het midden van de 21e eeuw. Het aantal inwoners zal dan zijn toegenomen van 1,1 tot ca. 1,4 mrd.

Dr. Frejka besteedt ook aandacht aan de mogelijke gevolgen van een daling van de vruchtbaarheid tot onder de vervangingswaarde en heeft enige berekeningen uitgevoerd voor een daling op korte termijn van de NF tot 0,9. Als dit zou gebeuren komt hij tot de volgende conclusie:

„Zelfs met een vruchtbaarheidsniveau dat een weinig onder de vervangingswaarde ligt is het niet waarschijnlijk dat er één volk in de wereld bestaat dat in inwonertal achteruit zal gaan gedurende de rest van deze eeuw” (blz. 138).

Voor Nederland geeft hij enige berekeningen voor het toekomstige bevolkingsverloop. De twee belangrijkste vermeld ik in tabel 1.

Men ziet dat t.g.v. onze jonge leeftijdstructuur zelfs bij een abrupte daling van het geboortencijfer tot onder de vervangingswaarde, wat gezien de recente sterke daling geenszins tot de onmogelijkheden behoort, onze bevolking nog vele jaren zal toenemen en over 67 jaar nog ca. 1,5 mln. inwoners meer zal tellen dan thans.

De onderontwikkelde gebieden

Zoals bekend, is de bevolkingsgroei in de onderontwikkelde gebieden veel groter dan in de ontwikkelde wereld. Deze snelle groei wordt mede veroorzaakt door de jeugdige leeftijdstructuur van de onderontwikkelde landen. Deze leeftijdsopbouw, 40 à 45% van de bevolking onder 15 jaar, is de latente groeikracht van de ontwikkelingslanden. Wij zullen hier niet verder op ingaan en volstaan met een conclusie van Dr. Frejka die niet genoeg beklemtoond kan worden: „De bevolkingsgroei in de minder ontwikkelde landen op lange termijn hangt in hoge mate af van veranderingen in de vruchtbaarheid in de naaste toekomst” (blz. 76). Daarom is het bevorderen van geboortenbeperking

in deze landen een zaak die de hoogste prioriteit moet hebben, ook al heeft deze op korte termijn nog niet veel invloed op de bevolkingstoename.

Onder de vele landen en regio's die Dr. Frejka behandelt, wil ik er hier één wat nader bespreken omdat het een bijzonder ernstig geval betreft: Bangla Desh. Dit land had in 1970 ca. 69 mln. inwoners, thans 80 mln.! De bevolkingsdichtheid is er veel groter dan in Nederland en bedroeg in 1970 reeds 485/km². De toename is ongeveer 3% per jaar en de NF = 2,5. Het geboortecijfer dat in 1970 op 44% werd geschat, is thans waarschijnlijk nog hoger. Zou de geboortentaling zich volgens berekening no. 3 van Dr. Frejka voltrekken, wat al een uitzonderlijke prestatie zou betekenen, dan zou de NF in het jaar 2000 tot 1 zijn gereduceerd. Maar zelfs dan zou de bevolking in 2000 nog met 218% gestegen zijn t.o.v. 1970, dat is tot ruim 150 mln.!

Tot welke onvoorstelbaar grote verschillen de berekeningen van de schrijver aanleiding geven moge blijken uit tabel 2 over de toekomstige omvang van de bevolking in Bangla Desh.

Tabel 2.

Jaar	Berekening no. 1 NF = 1 in 1970-1975	Berekening no. 3 NF = 1 in 2000-2005	Berekening no. 5 NF = 1 in 2040-2045
1970	100	100	100
2000	146	218	269
2050	185	347	764
2100	188	357	961

De cijfers in deze tabel demonstreren wel op overtuigende wijze welke rampspoedige gevolgen op lange termijn zijn te verwachten als drastische geboortebepaling op korte termijn uitblijft. Voor het thans al sterk overbevolkte Bangla Desh is het waarschijnlijk al te laat.

Drs. J. P. Matthijsse e.a.: Het goud van de postgiro. Het Spectrum, Utrecht, 1973, 179 blz., f. 4,50.

Verschillende auteurs geven in dit boek hun visie op heden, verleden en toekomst van de Postcheque- en Girodienst. De uitgave kan als een vervolg worden beschouwd op het in 1968 verschenen werk *Een halve eeuw Postcheque en Girodienst*. Naast artikelen over de ontwikkelingen in het betalingsverkeer, databanken en terminals, bevat het boek ook bijdragen over geld bij de Postgirobank en de marketing bij girale betaalrekeningen.

J. P. van Rossem: Accountant en onderneming. Samsom, Alphen aan den Rijn, 1973, 23 blz., f. 3,90.

Openbare les gehouden bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon lector in de administratieve

De schrijver heeft zijn berekeningen ook vergeleken met de noodzakelijk geachte bevolkingsontwikkeling door het Rapport van de Club van Rome 2). Voor het voldoen aan een wereld-evenwichtstoestand zou volgens dit rapport de bevolking zich moeten ontwikkelen volgens berekening no. 2 van Dr. Frejka. Hierbij wordt aangenomen dat kort na 1980 over de hele wereld gemiddeld een NF = 1 bereikt zal zijn. Dit zou leiden tot een stationaire wereldbevolking van circa 6,5 mrd. omstreeks het midden van de 21e eeuw. De eisen van het Rapport zijn dus erg hoog en zullen wel niet verwezenlijkt kunnen worden.

Ik heb in het voorgaande slechts een enkele greep uit de inhoud van dit nuttige en interessante boek kunnen doen. Het is mijns inziens in de opzet: „het laten zien van de demografische ontwikkelingen, vooral die van de vruchtbaarheid, die moeten worden voortgebracht om stationaire bevolkingen te bereiken” (blz. 191) uitstekend geslaagd. Moge het ertoe bijdragen degenen die menen dat het allemaal nog wel meevalt te over-

tuigen van de ernst van de situatie waarin onze wereld verkeert.

R. van Hasselt

2) Donella Meadows et al., *The limits to growth*, New York, 1972.

organisatie en controleer aan de Universiteit van Amsterdam op 21 mei 1973.

De jurist en de ruimtelijke ordening. Kluwer, Deventer, 1973, 117 blz., f. 12,50.

Bevat de lezingen, gehouden tijdens het congres „De jurist en de ruimtelijke ordening”, georganiseerd door de Stichting Juridische Studenten Congressen van 28 februari tot 4 maart 1972 te Utrecht. De lezingen zijn van: Drs. D. Hazelhoff, Drs. E. Nypels, Dr. M. van Hulst, Prof. Ir. W. J. G. van Mourik, C. Hague, Prof. Mr. R. Crince le Roy, Prof. Mr. J. Wessel, T. Hartveld, Prof. Mr. A. L. M. Soons en Prof. Dr. L. P. Suetens.

Zestig jaar organiseren. Het leven van Ir. Ernst Hijmans. Met medewerking

van Ir. P. M. van Buytenen en M. Rijstra-Verbeek, Nijgh en Van Ditmar, Den Haag, Universitaire Pers, Rotterdam, NIVE, Den Haag, 1973, 200 blz., f. 27,50.

In dit boek wordt de inspanning geschetst waardoor na tien jaar Ir. Hijmans een Europese bekendheid als organisatiekundige verwierf. Hij werkte samen met resp. Coutrot in Frankrijk en Lawrence in Engeland. Dan valt — met de Duitse bezetting — het scherm over dit alles. Hijmans wordt uit zijn huis verdreven en blijft alleen op een kamer in Den Haag. Hijmans doet in de eerste jaren na de oorlog nog organisatiewerk in Nederland, Frankrijk en Engeland, en gaat als adviseur naar Israël, Indonesië en Suriname. Op de terugreis uit Suriname bezoekt hij de Verenigde Staten. Hij bouwt geen nieuw eigen bureau op, maar werkt samen met bestaande adviesbureaus. Het boek kwam tot stand na een aantal gesprekken met Ir. Hijmans.

ESB

Mededeling

Tentamens en cursussen van de Vereniging voor Statistiek

Onder toezicht van het Ministerie van Economische Zaken organiseert de Vereniging voor Statistiek in oktober de tentamens Wiskunde en Verplichte Capita van het examen Statisticus-VVS.

Het tentamen Wiskunde-VVS wordt afgenomen op maandag 8 oktober 1973 van 14.00 tot 17.00 uur in het Bouwcentrum te Rotterdam.

Het schriftelijke gedeelte van het tentamen Verplichte Capita-VVS wordt afgenomen op maandag 1 oktober 1973, eveneens van 14.00 tot 17.00 uur in het Bouwcentrum te Rotterdam. Het mondelinge gedeelte zal ca. 4 weken later worden afgenomen op een nader te bepalen datum en plaats.

Degenen die aan de tentamens wensen deel te nemen dienen zich voor 15 september 1973 aan te melden. Aanmeldingsformulieren zijn verkrijgbaar bij de secretaris van de examencommissie Statisticus-VVS, de heer R. Tillemans, Bachstraat 67, Zevenaar.

Half september 1973 vangt de Stichting Opleidingen Statistiek wederom aan met de mondelinge cursussen Statistisch Assistent-VVS en Statistisch Analist-VVS en half oktober 1973 met de cursus Statisticus-VVS.

De examens zullen in 1974 worden afgenomen door de Vereniging voor Statistiek onder toezicht van een rijksgecommitteerde, aangewezen door het Ministerie van Economische Zaken. Voor nadere informatie of voor toezending van een brochure kan men zich wenden tot het secretariaat van de Stichting Opleidingen Statistiek, Weena 700 te Rotterdam, tel. (010) 11 61 81 t.s.t. 2126.